

فضاهای فرهنگی ، ورزشی و تفریحی

احمد سعیدنیا

جلد دهم

انتشارات سازمان شهرداریها و دهیاریهای کشور

۱۳۸۳

دیباچه

امروزه آموزش نیروی انسانی بعنوان گامی موثر در جهت بهسازی و نوسازی توانمندی کارکنان مورد تایید سازمان ها خصوصا" سازمان های یادگیرنده و پویاست. آموزش به عنوان فعالیتی حرفه ای به منظور افزایش کارایی و اثر بخشی سازمان ها و ارتقاء کیفیت کار نیروی انسانی و کسب مهارت های تخصصی به حساب می آید و از قلمرو هزینه ، به سرمایه گذاری برای توسعه سازمانی وارد شده است. با توجه به اینکه ما در عصری زندگی می کنیم که تغییرات و تحولات سریع و روزافزون در حوزه های گوناگون اقتصادی ، اجتماعی ، فرهنگی و سیاسی، دائما" وضع موجود را در هم می نوردند و موقعیتی جدید را به منصفه ظهور می نشانند. آموزش جوابگوی این تغییرات بوده و نیاز سازمان ها را مرتفع خواهد ساخت.

بدون شک سرمایه گذاری های آموزشی، هم سبب ایجاد سرمایه انسانی می گردد و هم شرایط بهبود کیفیت این سرمایه ها را فراهم می آورد. از اینجاست که کشورهای جهان به ویژه کشورهای در حال توسعه مقادیر متنابهی از بودجه خود را به امور آموزشی نیروی انسانی خود اختصاص می دهند.

در این راستا دفتر آموزش و مطالعات کاربردی سازمان شهرداری ها و دهیاری های کشور بر اساس بند ۱۲ و ۱۶ شرح وظایف خود که برنامه ریزی برای ارتقاء دانش شهرداری ها و دهیار بپا برای رسیدن به شاخص های مدیریتی و انتشار یافته های علمی و پژوهشی می باشد اقدام به تهیه، تدوین و انتخاب کتب آموزشی شهرداری ها و دهیاری ها بر اساس نیاز آموزشی ایشان نموده است که اکنون تعداد ۸۰ کتاب و جزوه آموزشی به صورت فایل دیجیتال قابل جستجو با همکاری دانشگاه علم و صنعت ایران تهیه گردیده است،

امید است کتب دیجیتال حاضر بتواند گامی موثر در جهت افزایش بهره وری کارکنان شهرداری ها و دهیاریها و سایر پژوهشگران علوم شهری و روستایی داشته باشد. در پایان لازم است از تلاش صمیمانه همکاران دست اندر کار تهیه کتب دیجیتال خصوصا" جناب آقای دکتر مزینی و مهندس سید عارف موسوی تقدیر و تشکر به عمل آید.

حسین رجب صلاحي

مدیر کل دفتر آموزش و مطالعات کاربردی

پیش گفتار

در بیشتر کشورهای جهان، کتاب راهنمای شهرداری، کتاب سبز خوانده می شود. این کتاب به طور رسمی از طرف سازمانهای برنامه ریزی و مدیریت شهری کشورها تهیه می شود. کتاب اصول و مبانی برنامه ریزی شهری که مؤسسه بین المللی مدیران شهری آن راه تهیه کرده، در میان این گونه کتابها شهرتی جهانی دارد.

از ویژگیهای کتاب سبز، انطباق با قوانین و مقررات شهرسازی و مدیریت شهری کشور خود است. هر چند مباحث عمومی آن جنبه آموزشی دارد و در همه جا مشترک است اما مطالب اختصاصی کتاب مورد اشاره جنبه ضابطه و دستور کار داشته و به طور کامل برای شهرداریهای کشورهای دیگر کاربرد مناسبی ندارد.

تاکنون نشریه ها و گزارشهای متعددی از طرف مرکز مطالعات برنامه ریزی شهری این دفتر انتشار یافته است. این نشریه ها با توجه به تنوع و گستره حوزه برنامه ریزی و مدیریت شهری به تنهایی جوابگوی نیازهای گوناگون شهرداران اعضای شوراهای اسلامی شهر و مدیران شهرسازی شهرداریها نیستند؛ بنابراین به منظور طرح مباحث و مفاهیم شهرسازی و مدیریت شهری از منظر کاربردی، کتابی جامع که به طور یک جا و هماهنگ مباحث و موضوعهای اصلی این رشته ها را مطرح سازد تهیه شد. هدف دفتر این بود که این کتاب به عنوان مرجع مورد استفاده مخاطبان قرار گیرد.

ضرورت وجود چنین کتابی در مبانی شهرسازی و تدوین دیدگاهها و موضوعهای برنامه ریزی و مدیریت شهری، با توجه به جدیدترین پیشرفتهای در این رشته، برای نهادهای برنامه ریزی و مدیریت شهری آشکار است. هدف از نگارش این کتاب، تهیه یک دستور کار و یا کتاب درسی نیست؛ بلکه هدف اصلی، طرح دیدگاهها و موضوعهای برنامه ریزی، طرح ریزی و مدیریت شهری با توجه به نیازهای واقعی شهرداران و اعضای شوراهای اسلامی شهرهای کشور است.

توالی فصلها و قسمتهای مختلف کتاب به گونه ای تنظیم شده است که در صورت مطالعه منظم و اصولی، به استفاده کنندگان کمک می کند تا بتدریج از مسائل عام و کلی شهرسازی با مسائل خاص و عملی شهری آشنا شوند. هر یک از جلدهای کتاب نیز به تنهایی، در مواقع ضروری به عنوان مرجع، پاسخگوی خوانندگان است.

مجموعه مباحث مورد بررسی در کتاب سبز شهرداری در ۱۲ جلد و با عناوین ۱ - شهرسازی، ۲ - کاربری زمین شهری، ۳ - حمل و نقل شهری، ۴ - نظام مراکز شهری فضای مسکونی، ۵ - طرحهای شهری، ۶ - ساخت و سازهای شهری، ۷ - مواد زاید جامد شهری، ۸ - تأسیسات خدمات شهری، ۹ - فضای سبز شهری، ۱۰ - فضاهای فرهنگی، ورزشی و تفریحی، ۱۱ - مدیریت شهری و شهرداریها و ۱۲ - طراحی فضاها و مبلمان شهری، تنظیم شده است.

در پایان، از مؤلف این مجموعه - آقای مهندس احمد سعیدنیا - استاد دانشگاه تهران، همچنین از کارشناسان مرکز مطالعات برنامه ریزی شهری که نظارت و آماده سازی کتاب را برعهده داشته اند، سپاس گزاری می شود.

علی نوذریپور

مدیرکل دفتر برنامه ریزی عمرانی

۱۳۷۹

مقدمه

کتاب حاضر، جلد دهم از مجموعه دوازده جلدی کتاب سبز راهنمای شهرداریهاست که به مبحث فضاهای فرهنگی، ورزشی و تفریحی شهری می پردازد. همان طوری که می دانیم گذران اوقات فراغت یکی از نیازها و خواسته های ساکنان شهری است و عبارت است از مجموعه فعالیتهایی که شخص به میل خود، برای استراحت، تفریح و یا گسترش اطلاعات و آموزش شخصی یا مشارکت آزاد اجتماعی در زمانی فارغ از تعهدات شخصی، خانوادگی و اجتماعی به عهده می گیرد.

بخشی از فراغت افراد در خانه و بخشی دیگر در فضاهای بیرون شهری سپری می شود. فضاهای گذران اوقات فراغت در شهر به مدیریت خاص خود نیاز دارد و بهترین فضای گذران فراغت در شهر بوستان(پارک) است. پارک، فضای سبز عمومی و چند عملکردی است که استفاده از آن برای همه شهروندان آزاد است و هیچ گونه محدودیتی از نظر اجتماعی و اقتصادی برای بهره برداری از آن وجود ندارد. پارکها یکی از گونه های اصلی فضاهای فرهنگی - تفریحی هستند که شهرداریها وظیفه احداث آنها را بر عهده دارند. گونه های دیگر فضاهای فرهنگی - تفریحی که شهرداریها عهده دار احداث آنها می باشند، عبارتند از: زمینهای باز، فضاهای ورزشی، کتابخانه و تفرجگاههای طبیعی پیرامون شهرها که در متن کتاب به آنها پرداخته شده است.

برنامه ریزی و مدیریت فضاهای فرهنگی - تفریحی نیز از جمله وظایف شهرداریهاست. به موجب بند ۶ از ماده ۵۵ قانون شهرداریها، تأسیس کتابخانه، باغ کودکان و امثال آنها در حدود اعتبارات مصوب، جزو وظایف شهرداری است. در این خصوص، وظیفه برنامه ریزی و مدیریت کتابخانه ها، ورزشگاهها، زمینهای بازی و ساماندهی تفرجگاههای پیرامون شهر بر عهده شهرداریهاست.

در بخش دوم کتاب، پیرامون کتابخانه های شهری، از مشخصات آنها گرفته تا درجه بندی و معیارها، مکان یابی، توزیع کتابخانه ها و اصول مدیریت کتابخانه ها به تفصیل بحث شده است.

در مورد انواع زمینهای ورزشی، معیارهای مکان یابی و برنامه ریزی، اصول مدیریت زمینهای ورزشی، همچنین فضاهای بازی، طبقه بندی و اصول طراحی و مدیریت از جمله مباحثی است که در این کتاب به آنها پرداخته شده است.

در فصل پایانی کتاب، درخصوص تفرجگاههای طبیعی اطراف شهرها بحث گسترده ای ارائه شده است. تفرج یا گردش، بخشی از گذران فراغت شهروندان است که به منظور ارضای نیازهای فراغتی مستمر در فضاهای باز یا محیط طبیعی شهر تحقق پیدا می کند. تفریح، فعالیتی هدفمند است و دارای کارکردهای زیر می باشد:

۱ - استراحت، ۲ - تفرج، ۳ - خلاقیت و آموزش و ۴ - تحکیم مشارکت و روابط اجتماعی.

همچنین طبقه بندی تفرجگاهها و کاربری و مدیریت تفرجگاهی از جمله موضوعهای مورد بحث در کتاب حاضر است.

مرکز مطالعات برنامه ریزی شهری

۱

نقش و وظیفه شهرداری در برنامه ریزی فضاهای تفریحی - فرهنگی

فراغت به مجموعه فعالیتهای گفته می شود که شخص به میل خود، برای استراحت، تفریح، گسترش اطلاعات و آموزش شخصی، مشارکت آزاد اجتماعی و کاربرد توان خویش در خلاقیت، در زمانی فارغ از تعهدات شغلی، خانوادگی و اجتماعی انجام می دهد.

بخشی از گذران فراغت در منزل انجام می شود و به فعالیتهای نظیر تماشای تلویزیون، مطالعه، شنیدن موسیقی، دید و بازدید، صحبت با دوستان و مانند اینها اختصاص می یابد. بخش دیگری از ایام فراغت در فضاهای بیرون شهری سپری می شود، مانند گردش در کوهستانها، سواحل دریا، بیلاقها و غیره؛ اما بخش مهمی از زمان فراغت درون شهر، در فضایی خارج از منزل، سپری می شود. فضاهای گذران اوقات فراغت در شهر به مدیریت خاص خود نیاز دارد و همان طور که نظام حمل و نقل شهروندان در داخل شهر بدون اعمال مدیریت، منسجم و بسامان نخواهد شد، فضاها و مؤسسات گذران فراغت نیز باید به صورت یک نهاد اجتماعی با تشکیلات و مقررات ویژه عمل کنند تا این بخش از فعالیتهای شهری که می تواند به صورت بالقوه موجب غنای فرهنگی جوامع شهری باشد، با کیفیت بهتری انجام گیرد.

به گفته برتراند راسل، « آخرین دستاورد تمدن، توانایی انسان در پر کردن هوشمندانه ایام فراغت است».

این عمل هوشمندانه به دست یک مدیریت ناهشیار انجام نمی پذیرد؛ بلکه از بطن مدیریتی که آگاهانه حیات مدنی انسانها را ارج می نهد و برای آن برنامه ریزی می کند؛ برمی خیزد.

در کشور ما، سازمانهای متعددی (از جمله آموزش و پرورش، وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، سازمان تربیت بدنی، سازمان صداوسیما و شهرداریها) در این زمینه وظایفی دارند و باید نقش این مدیریت آگاه را ایفا کنند. در این بخش، به مبانی برنامه ریزی و مدیریت فضاهای فرهنگی و تفریحی - که احداث و اداره آنها جزو وظایف شهرداریها قلمداد می شود؛ پرداخته شده و درباره اصول مکان یابی و معیارهای مدیریت و برنامه ریزی این فضاها بحث شده است.

۱-۱ - گونه شناسی فضاهای فرهنگی - تفریحی

رایج ترین فضای گذران فراغت در شهر، بوستان (پارک) است. پارک، فضای سبز عمومی و چند کاربردی است که استفاده از آن برای همه شهروندان آزاد است و هیچ گونه محدودیتی از نظر اجتماعی و اقتصادی برای بهره برداری از آن وجود ندارد. پارکها به صورت شبکه ای زنجیره ای در مقیاسهای گوناگون طراحی می شوند. تقسیم پارکها به شهر، جنگلی، پارک کودک، محله، ناحیه و منطقه، گونه ای از این تقسیم بندی است. گونه های دیگر اصلی فضاهای فرهنگی - تفریحی که شهرداریها وظایفی در قبال آنها دارند، به شرح زیر است:

۱ - زمینهای بازی: به هر نوع فعالیتهای که کودکان و یا حتی بزرگسالان به منظور تفریح و تفنن انجام می دهند و مانند ورزش از قاعده ای خاص تبعیت نمی کند، بازی گفته می شود. زمین بازی که معمولاً در پارکها احداث می شود، فضایی

مناسب برای این فعالیت است. زمینهای بازی نیز مانند پارکها سلسله مراتبی دارند که از زمین بازی کودکان شروع می شود و به شهربازی که اندازه و عملکردی به مراتب گسترده تر دارد؛ خاتمه می یابد.

۲ - فضاهای ورزشی: به هر فعالیتهی که کم و بیش به حرکات شدید بدنی وابسته است و براساس قواعد و مقررات خاص انجام می شود فعالیت ورزشی گفته می شود. بنابراین تفاوت اصلی بازی و ورزش، وجود قواعد و مقررات خاص در ورزش است. فضاهای ورزشی، تنوع چشمگیری دارند که درمباحث بعدی درباره آنها صحبت خواهد شد.

۳ - کتابخانه: کتابخانه مؤسسه آموزشی عمومی است که هدف آن ارائه خدمات اطلاع رسانی و آموزشی به شهروندان است. توزیع کتابخانه ها نیز از نظم و سلسله مراتبی تبعیت می کند.

۴ - تفرجگاههای طبیعی پیرامون شهرها: تفرج، بخشی از گذران اوقات فراغت شهروندان است که به منظور ارضای نیازهای فراغتی در فضاهای باز و محیطهای طبیعی پیرامون شهر تحقیق می یابد. تفرجگاههای طبیعی پیرامون شهرها از آنجا که در محدوده تحت حفاظت شهرداریها قرار می گیرند، زیرمجموعه مدیریت شهری محسوب می شوند.

۲ - ۱ - نقش و وظیفه شهرداری در برنامه ریزی و مدیریت فضاهای فرهنگی - تفریحی

بند ۶ از ماده ۵۵ قانون شهرداریها، وظایف شهرداری را این گونه تعریف می کند: " تأسیس مؤسسه های فرهنگی و بهداشتی و تعاونی مانند بنگاه حمایت مادران، نوانخانه، پرورشگاه، درمانگاه، شیرخوارگاه، تیمارستان، کتابخانه، کلاسهای مبارزه با بی سوادی، کودکان، باغ کودکان و امثال آن در حدود اعتبارات مصوب " به عهده شهرداری است «شهرداری در

این قبیل موارد و همچنین در مورد موزه ها، خانه های فرهنگی و زندان، با تصویب انجمن شهر از اراضی و ابنیه متعلق به خود با حفظ مالکیت، برایگان و یا با شرایط معین به منظور ساختمان و استفاده به اختیار مؤسسه های مربوط خواهد گذاشت».

در بند ۲۱ ماده ۵۵ همین قانون، احداث ورزشگاه نیز به وظایف شهرداری اضافه شده است.

برخی بر این عقیده اند که به موجب قوانین بعدی، از جمله - قانون ایجاد سازمان تربیت بدنی و قانون اهداف و وظایف وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی - این قوانین به طور ضمنی باطل گردیدند و اکنون بجز توسعه فضای سبز و احداث پارک، وظیفه قانونی دیگری در توسعه فضاهای فرهنگی و تفریحی به عهده شهرداریها نیست. حال آنکه بررسی این قوانین چنین نسخی از نشان نمی دهد. اما حتی اگر پارک سازی و توسعه مرکزهای فراغتی چند منظوره را از وظایف شهرداری بدانیم نیز باید بپذیریم که وظیفه شهرداری فراتر از احداث فضای سبز است، چرا که پارکها و فضاهای سبز عمومی به تسهیلات و تأسیساتی برای استفاده اجتماعی نیاز دارند. از جمله این تأسیسات که در پارکها احداث می شوند، کتابخانه، خانه فرهنگ، فرهنگ سرا، نگارخانه، سالن نمایش بسته و یا روباز، زمین بازی کودکان، انواع زمینها و فضاهای ورزشی، نمازخانه، مرکزهای اطلاع رسانی و فروش محصولات فرهنگی(کتاب، روزنامه، مجله، نوار و مانند آن) است. بنابراین پارکها با سایر فضاهای فرهنگی - تفریحی ارتباطی تنگاتنگ دارند و نمی توان آنها را بدون این ارتباط به تصور درآورد. زیرا در این

صورت) با در نظر گرفتن پارک، بدون توجه به ارتباط آن با سایر فضاهای گذران فراغت) پارک چیزی نخواهد بود جز فضای سبز و تعدادی میز و نیمکت برای استراحت که مسلماً چنین تصویری از پارک پذیرفتنی نخواهد بود.

در بحثهای بعدی، نقش و وظیفه شهرداری در برنامه ریزی و مدیریت کتابخانه ها و ورزشگاهها بررسی خواهد شد.

۱ - ۲ - ۱ - نقش و وظیفه شهرداری در برنامه ریزی و مدیریت کتابخانه

بر اساس بند ۶ از ماده ۵۵ قانون شهرداری (مصوب سال ۱۳۳۴)، شهرداری موظف است در حدود اعتبارات مصوب، در تأسیس مؤسسه های فرهنگی (نظیر کتابخانه) اقدام کند. بر اساس قانون تأسیس کتابخانه عمومی در شهرها (مصوب سال ۱۳۴۴) نیز، شهرداریها مکلف شده اند: "هر سال قبل از تقسیم اعتبارات شهرداری، یک و نیم درصد از کل درآمد خود را برای تأسیس کتابخانه عمومی و قرائت خانه، خرید کتاب و اداره کتابخانه هر شهر اختصاص دهند". بدین منظور، در هر شهر انجمن کتابخانه تشکیل گردیده و اداره این انجمنها به هیأتی به نام هیأت امنای کتابخانه های عمومی کشور واگذار شده است. در سال ۱۳۵۲ پرداخت این مبلغ از شهرداریها به انجمن کتابخانه های عمومی، لغو گردید و وزارت فرهنگ و هنر، مسوول تأمین اعتبارات مورد نیاز کتابخانه ها شد.

لغو قانون تأسیس کتابخانه عمومی در شهرها، نباید این شبهه را به وجود آورد که تأسیس کتابخانه عمومی، وظیفه شهرداریها نیست؛ زیرا بندهایی از ماده ۵۵ قانون شهرداریها - که قبلاً ذکر شد - به موجب قوانین بعدی، نسخ صریح یا ضمنی نشده اند و به قوت خویش باقی هستند.

گاهی چنین تصور می شود که با وجود وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، سایر مؤسسات عمومی و خصوصی - از جمله شهرداری - حق احداث کتابخانه ندارند؛ حال آنکه بر اساس ماده ۱۴ از قانون و اهداف و وظایف وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی (مصوب سال ۱۳۶۵) تنها ایجاد، توسعه و تجهیز و اداره کتابخانه های عمومی و تأسیسات فرهنگی، هنری و سینمایی وابسته به وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی در سراسر کشور بر عهده وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی است. بنابراین، وظیفه وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی در تأسیس کتابخانه، منحصر به کتابخانه هایی است که وابسته به وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی باشند. سایر کتابخانه ها، از جمله کتابخانه های مسجد، کتابخانه های وابسته به آستان قدس رضوی و دیگر مؤسسه های مذهبی و کتابخانه های شهرداریها، قانونی هستند و زیر نظر هیأت امنای کتابخانه های عمومی کشور و طبق ضوابط آنها فعالیت می کنند. البته باید اشاره کرد، " شهرداری تهران، جهت احداث کتابخانه با وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی هماهنگی داشته است؛ چنان که اموری مانند گزینش کتابدار و کتاب نیز گذارنیدن کلاسهای آموزشی ضمن خدمت و امور هنری کتابخانه ها توسط وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی انجام می شود". سایر شهرداریها نیز در این زمینه با هماهنگی وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی و اداره های تابعه آن عمل می کنند.

هدف اصلی شهرداری از تأسیس کتابخانه، " ارائه خدمات به شهروندان در مناطقی است که با کمبود کتابخانه عمومی مواجه هستند". کتابخانه های عمومی که زیر نظر شهرداری اداره می شوند، یا به طور مستقل به فعالیت می پردازند و یا این

که به مرکزهای فرهنگی نظیر فرهنگ سرا یا خانه فرهنگ وابسته اند. در هر صورت، فعالیت شهرداریها در این زمینه می تواند به اعتلای فرهنگی شهروندان کمک کند و موجب ارتقای فرهنگ شهرنشینی گردد.

۲ - ۲ - ۱ - نقش و وظیفه شهرداری در برنامه ریزی و مدیریت ورزشگاهها

چنان که گفته شد - بر اساس بند ۲۱ از ماده ۵۵ قانون شهرداریها - احداث ورزشگاه، یکی از وظایف شهرداری به شمار می رود، اما به موجب قانون تأسیس سازمان تربیت بدنی (مصوب خرداد ۱۳۵۰) و تغییرات بعدی آن، سرپرست اصلی ورزش کشور، سازمان تربیت بدنی قلمداد شده است. مفاد این قانون نشان می دهد، وظیفه احداث ورزشگاه توسط شهرداری ملغی نشده است. به موجب ماده یک این قانون، "سازمان تربیت بدنی ایران به منظور پرورش نیروی جسمانی و تقویت روحیه سالم در افراد کشور و توسعه و تعمیم ورزش و هماهنگ ساختن فعالیتهای تربیت بدنی و تفریحات سالم و همچنین ایجاد و اداره مراکز ورزشی تأسیس می شود". بنابراین، ملاحظه می شود، که وظیفه این سازمان در وهله اول، ایجاد هماهنگی در امور تربیت بدنی و در مرحله بعدی، احداث و اداره این گونه مرکزهاست. از بدو تأسیس این سازمان نیز سیاست سازمان، بهره گیری از مشارکت مردم و سایر سازمانها، در احداث و اداره مراکز ورزشی بوده است. آیین نامه تأسیس باشگاههای ورزشی (موضوع تصویب نامه شماره ۹۹۶۰ - ۱۳۵۲/۴/۳۱ هیأت وزیران) و قانون اجازه تأسیس باشگاه ورزشی و ورزشگاه توسط مردم با نظارت دولت (مصوب ۱۸ دی ۱۳۶۹) با این سیاست همسو هستند.

لذا این قانون، وظیفه ساخت و اداره ورزشگاهها را در انحصار سازمان تربیت بدنی نمی داند و وظایف قانونی شهرداریها در این زمینه به قوت خود باقی است. شهرداریها موظف هستند با هماهنگی سازمان تربیت بدنی به این وظایف مصوب عمل کنند.

۳ - ۲ - ۱ - وظیفه شهرداری در احداث و مدیریت زمینهای بازی

بر اساس بند ۲۱ از ماده ۵۵ قانون شهرداریها، شهرداری موظف به ایجاد باغ کودکان است. یکی از اجزای جدانشدنی باغی(پارک) کودکان، زمین بازی برای کودکان است و این بند به طور ضمنی وظیفه احداث فضاهای بازی کودکان را بر عهده شهرداری می نهد.

۴ - ۲ - ۱ - نقش و وظیفه شهرداری در ساماندهی تفرجگاههای پیرامون شهر

شهرداریها بر حسب ماده ۹۹ از قانون شهرداری، می بایست برای حریم شهر، نقشه(طرح) جامع شهرسازی تهیه کنند. تفرجگاههای پیرامون شهر - چنان که از نامشان پیداست - معمولاً در حریم شهرها قرار می گیرند و شهرداری موظف است بر اساس طرحهای مصوب، بر ساخت و ساز در این محدوده نظارت کند و با تخلفهای ساختمانی(بر اساس ماده ۱۰۰) و تخلفهای بهداشتی(بر اساس بند ۲۰ ماده ۵۵) برخورد قانونی کند. همچنین شهرداریها در اجرای قوانین مربوط به بهره برداری از منابع طبیعی، حفاظت از محیط زیست، احیای اراضی ایرانگردی و جهانگردی، رعایت حریم نهرها و مانند اینها، با سایر دستگاههای اجرایی نظیر سازمان حفاظت از محیط زیست، سازمان ایرانگردی و جهانگردی، جهادسازندگی، سازمان

تربیت بدنی، سازمان ملی زمین و مسکن و... برای حفاظت از منابع طبیعی و بهره برداری مطلوب از تفرجگاههای پیرامون شهرها همکاری می کنند.

۲

کتابخانه های شهری

۱ - ۲ - مشخصات انواع کتابخانه های شهری برحسب مقیاس

انواع اصلی کتابخانه، عبارتند از: کتابخانه آموزشی(کتابخانه دبستان و دبیرستان)، کتابخانه دانشگاهی و کتابخانه تخصصی که "توسط شرکتی تجاری، خصوصی، انجمن، نهاد دولتی یا سایر گروهها و نهادهای خاص علاقه مند به رفع نیازهای اطلاعاتی اعضای خود در زمینه اهداف سازمان مربوط پایه ریزی، حمایت و اداره می شود. حوزه خدمات این کتابخانه به موضوع مربوط به سازمان مادر یا میزبان محدود می گردد". بنابراین کتابخانه تخصصی، کتابخانه است که " به موضوع یا مجموع موضوعاتی خاص یا شکل(فرم) ویژه ای از مدارک اختصاص یافته است و هدف از ایجاد آن رفع نیازهای مراجعان خاص می باشد".

مهمترین و رایج ترین نوع کتابخانه، کتابخانه عمومی است که اغلب شهرداریها و دولت در پی ایجاد و توسعه چنین کتابخانه هایی هستند. " کتابخانه عمومی کتابخانه ای است که به طور رایگان یا با مبلغی ناچیز در خدمت افراد یک جامعه یا منطقه قرار می گیرد. بدین ترتیب، هدف یک کتابخانه عمومی خدمت به توده مردم است. کتابخانه عمومی در خدمت همه کسانی

است که بتوانند از آن بهره گیرند. این ویژگی، کتابخانه عمومی را از سایر کتابخانه ها متمایز می کند. مشخصه دیگر کتابخانه عمومی فراهم آوردن خدمات جامع و گسترده ای است که اجرای وظایفی مانند اطلاع رسانی، آموزش، سرگرمی و الهام را در بردارد".

وقتی جمعیت شهر از حدی معین بگذرد، یک کتابخانه عمومی برای رفع نیاز شهروندان کافی نیست و باید کتابخانه های دیگری نیز در شهر ایجاد شود. البته سطح و اندازه کتابخانه ها باید متناسب با حوزه نفوذ و تعدا مراجعان آنها باشد.

بر اساس معیارهای رایج شهرسازی، چهار نوع کتابخانه در شهر ایجاد می شود که عبارتند از:

۱ - کتابخانه محلی: شعاع عمل آن ۵۰۰ تا ۱۰۰۰ متر، جمعیت تحت پوشش آن ۱۰۰۰ تا ۱۰۰۰۰ نفر، سطح زیربنای آن ۱۸۰ تا ۲۵۰ متر و ظرفیت سالن مطالعه آن ۲۰ تا ۲۵ نفر است.

۲ - کتابخانه ناحیه: شعاع عمل آن ۱۰۰۰ تا ۱۶۰۰۰ متر، جمعیت تحت پوشش آن ۱۰۰۰۰ تا ۲۵۰۰۰ نفر، سطح زیربنای آن ۲۵۰ تا ۵۰۰ مترمربع و ظرفیت سالن مطالعه آن ۳۰ تا ۶۰ نفر است.

۳ - کتابخانه منطقه: شعاع عمل آن ۱۵۰۰ تا ۵۰۰۰ متر، جمعیت تحت پوشش آن ۲۵۰۰۰ تا ۱۰۰۰۰۰ نفر، سطح زیربنای آن ۷۵۰ تا ۲۰۰۰ مترمربع و ظرفیت سالن مطالعه آن ۶۰ تا ۲۰۰ نفر است.

۴ - کتابخانه مرکزی شهر: شعاع عمل آن تمام شهر و جمعیت تحت پوشش آن ۱۰۰۰۰۰ نفر (یا بیشتر)، سطح زیربنای آن ۴۰۰۰ تا ۸۰۰۰ مترمربع و ظرفیت سالن مطالعه آن ۲۰۰ تا ۵۰۰ نفر است.

سلسله مراتب یاد شده مربوط به یک شهر بزرگ است. در بقیه شهرها به نسبت جمعیت و اندازه شهر، برخی از این کتابخانه ها احداث می شوند و به برخی دیگر تا زمان تغییر جمعیت و اندازه شهر، نیازی نیست، زیرا مفهوم کتابخانه مرکزی شهر مفهومی نسبی است. به عنوان مثال، برای یک شهر متوسط ۷۵۰۰۰ نفری، کتابخانه مرکزی شهر، همان ابعاد و اندازه های کتابخانه ناحیه را در یک شهر ۵۰۰۰۰۰ نفری دارد. و در یک شهر کوچک ۱۵۰۰۰ نفری، یک کتابخانه درحد و اندازه کتابخانه محله در شهر بزرگ، برای خدمات رسانی به شهروندان کافی است.

در کشور ما، وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی که وزارتخانه مسؤول کتابخانه های عمومی است، کتابخانه های عمومی را درجه بندی کرده و رعایت این درجه بندی برای سایر سازمانهایی که قصد احداث کتابخانه عمومی دارند، ضروری و لازم است.

در این جا باید متذکر شد، آنچه تحت عنوان کتابخانه مرکزی زیر نظر وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی از آن یاد می شود، تقریباً معادل کتابخانه مرکزی شهر است. کتابخانه درجه یک نیز تقریباً معادل کتابخانه منطقه و کتابخانه درجه دو و یا سه تقریباً معادل با کتابخانه ناحیه و کتابخانه درجه چهار و یا پنج تقریباً معادل کتابخانه محله است.

۲ - ۲ - درجه بندی کتابخانه های عمومی

کتابخانه های عمومی با توجه به مقتضیات فرهنگی، اقتصادی، اجتماعی و میزان شوون ملاحظاتی که در ساختمان و فضای مطالعه و تجهیزات کتابخانه به کار رفته و نیز امکان اجرای برنامه های فرهنگی برای جذب و جلب مردم به کتابخانه، به شش درجه به شرح زیر تقسیم بندی شده اند:

۱ - کتابخانه مرکزی: کتابخانه عمومی مرکزی، کتابخانه ای است که ضمن داشتن سیستمهای مجهز و پیشرفته روز، مرکز خدمات شبکه ای از کتابخانه ها باشد و مجموعه های اصلی و عمده در آنجا نگهداری شوند تا در کوتاهترین زمان، نیازهای فرهنگی جمعیتی بالغ بر ۱۰۰ هزار نفر به بالا، درحوزه شهری برآورده گردد. وظایف اصلی این کتابخانه، عبارت است از:

۱ - انجام خدمات فنی کتابداری و نظارت در امور فنی کتابخانه های عمومی مجاور.

۲ - همکاری با کتابخانه های عمومی دیگر در آماده سازی کتاب.

۳ - آموزش کتابداری و فراهم کردن امکانات کارآموزی برای کلیه کتابداران تازه استخدام شده.

۴ - جمع آوری، طبقه بندی و نگهداری مجله ها و نشریه ها.

۵ - فراهم آوردن موجبات مطالعه و انجام تحقیقات علمی برای محققان و دانشمندان از طریق جمع آوری منابع و مآخذ.

۶ - برگزاری جلسه های منظم سخنرانی و بحث و مانند اینها، که با شأن کتابخانه مطابق باشد.

۷ - اداره کتابخانه های سیار.

کتابخانه های عمومی مرکزی از بخشهای زیر تشکیل شده است:

- ۱ - بخش سالن مطالعه خواهران و برادران.
- ۲ - بخش مخزن کتاب.
- ۳ - بخش مرجع و منابع و کتابهای کم یاب.
- ۴ - بخش انبار کتابهای ذخیره.
- ۵ - بخش نشریه های ادواری.
- ۶ - بخش سمعی و بصری.
- ۷ - بخش نمایشگاه.
- ۸ - سالن اجتماعات.
- ۹ - بخش اداری (شامل قسمتهای کارکنان، خدمات فنی کتابداری، صحافی، کتابخانه سیار، انتخاب و خرید کتاب).
- ۱۰ - بخش آموزش (شامل قسمت آموزش عملی کتابداری، آموزش برخی از فنون و هنرها از قبیل نقاشی، خطاطی و تندخوانی)
- ۱۱ - بخش رایانه (کامپیوتر).
- ۱۲ - بخش مشاوره.
- ۱۳ - بخش سرایداری.

- کتابخانه های عمومی درجه یک: کتابخانه ای است که بتواند نیازهای فرهنگی جمعیتی در حدود صد هزار نفر را برآورده

کند. وظایف اصلی این کتابخانه به شرح زیر است:

- ۱ - برآورده کردن نیازهای عمومی مراجعه کنندگان به کتابخانه
 - ۲ - فراهم آوردن موجبات مطالعه و تحقیقات علمی به میزانی محدودتر از کتابخانه مرکزی برای محققان
 - ۳ - برگزاری جلسه های منظم سخنرانی و بحث
 - ۴ - همکاری با کتابخانه های درجه پایین تر در آماده سازی کتاب ضمن هماهنگی با کتابخانه مرکزی
- وظایف یاد شده از طریق بخشهای زیر به اجرا در می آیند:

- ۱ - بخش مخزن و کتابخانه
- ۲ - بخش مرجع و نشریه ها
- ۳ - سالن اجتماعات
- ۴ - بخش اداری و آماده سازی
- ۵ - بخش رایانه (کامپیوتر)
- ۶ - بخش آموزش
- ۷ - بخش سرایداری

- کتابخانه های عمومی درجه ۲، ۳، ۴، ۵:

این کتابخانه ها موظف به ارائه خدمات فرهنگی به همه مردم می باشند و وجه تمایز آنها میزان زیربنای کتابخانه و یکسان نبودن در میزان ارائه خدمات فرهنگی است.

وظایف این کتابخانه ها به شرح زیر است:

۱ - برآوردن احتیاجهای جامعه در زمینه کتاب و نشریه در حدی محدود

۲ - ایجاد تسهیلات برای استفاده مطلوب محققان در حد توان

۳ - برگزاری جلسه های منظم سخنرانی و بحث

۴ - تشویق عامه در مراجعه مستمر به کتابخانه های عمومی

۵ - فعالیت فوق برنامه در صورت اختصاص اعتبار مالی به این منظور

جدول مشخصات کتابخانه مرکزی

تابلو شماره ۱: کتابخانه شهر

کتابخانه شهر (Stadt bnchero) عنصری از عناصر فرهنگی آلمان است که با تصور عمومی ما از کتابخانه عمومی شهر،

قدری متفاوت است. کتابخانه شهر در پی تحقق دو هدف است:

۱ - آشنا شدن افراد، بویژه کودکان هشت سال به بالا با کتاب و وسایل سمعی و بصری.

۲ - رفع نیاز طبقات متوسط جامعه به کتاب و مواد دیدنی و شنیدنی (نوارهای فیلم، ویدئو، کاست، لوح فشرده «CD» که هر خانواده ای قادر به تهیه آن نیست)

کتابخانه شهر دو نوع است:

۱ - کتابخانه سیار: این نوع کتابخانه با استفاده از اتوبوسهای بزرگ، شکل می گیرد. اتوبوس حامل کتاب، در ساعتها و روزهای معینی از هفته، در محله هایی که فاقد کتابخانه دائمی است؛ مستقر می شود و از افراد ثبت نام کرده، پس از صدور کارت شناسایی به آنها کتاب و مواد فرهنگی تحویل می دهد و یا کتابها و مواد فرهنگی قرض داده را پس می گیرد.

۲ - کتابخانه دائمی: با توجه به میزان امکانات هر محله، اگر بودجه کافی و مکان مناسب برای احداث کتابخانه فراهم باشد، کتابخانه دائمی شهر در آن تأسیس می شود. این کتابخانه ها نسبت به کتابخانه های سیار تجهیزات بیشتری دارند و به همان نسبت خدمات بیشتری ارائه می دهند.

معمولاً متناسب با امکانات هر محله از شهر، وسعت کتابخانه شهر نیز فرق می کند. اما گذشته از حجم و فضای آن، محصولات فرهنگی یک کتابخانه شهر عمده به شرح زیر است:

۱ - کتابهای مناسب برای کودکان و کتابهای عمومی برای استفاده عامه.

۲ - نوارهای ویدئویی و نوارهای خاص کودکان و نوجوانان که به رایگان عرضه می شود. اما برای به امانت گرفتن نوارهای بزرگسالان باید مبلغی پرداخت شود.

۳ - لوحهای فشرده (CD) که شکل پیشرفته و کوچک شده نوارهای قدیمی گرامافون هستند.

۴ - نوارهای کاست، برای کسانی که توانایی خرید دستگاه سی دی خوان ندارند. نوار کاست در کتابخانه شهر برای استفاده سزهای متفاوت مهیاست.

عضویت در کتابخانه شهر، بسیار ساده است و با ارائه مدرکی که نشانگر هویت فرد و نشانی او باشد، می توان به صورت مجانی عضو کتابخانه شهر شد. حداقل سن متقاضیان برای استفاده از امکانات این کتابخانه هشت سال است.

مهمترین تفاوت‌های کتابخانه شهر با کتابخانه عمومی نیز در دو محور زیر خلاصه می شود:

۱ - کتابخانه شهر، فاقد قید کتابخانه های عمومی، در عاریه دادن برخی کتابهای مرجع و منبع است.

۲ - کتابخانه شهر، بیشتر جنبه سرگرمی و تفریحی محصولات فرهنگی را مدنظر قرار می دهند تا جنبه های تحقیقاتی و علمی آنها را.

مأخذ: "کتابخانه شهر ما"، پیام کتابخانه، سال هشتم، شماره اول، سال ۱۳۷۵، ص ۷۰.

۳ - ۲ - معیارهای مکان یابی و توزیع کتابخانه ها در شهر

برای مکان یابی کتابخانه در مرحله اول، لازم است برنامه ریز از خصوصیات جامعه ای که خدمات کتابخانه به آنها ارائه می شود، اطلاعاتی به دست آورد. این خصوصیات شامل سن، سطح تحصیلات، وضعیت شغلی و ساخت اجتماعی مراجعان است.

همچنین باید ارتباط کتابخانه با سایر مؤسسه های فرهنگی و آموزشی نظیر دانشگاهها و مدرسه ها و از همه مهمتر، اهداف بلند مدت و کوتاه مدت کتابخانه و خدماتی که ارائه می دهد؛ مشخص باشد.

اکنون رشد جمعیت و افزایش سطح تحصیلات عمومی باعث شده، نوع و سطح خدمات کتابخانه ها گسترش چشمگیری یابد. به همین دلیل کتابخانه های عمومی که در نزدیکی مدرسه ها و دانشگاهها واقع هستند، مراجعان بسیار دارند. گاهی، تعدادی از بانوان خانه دار و برخی از صاحبان حرف و مشاغل تخصصی نیز به کتابخانه ها مراجعه می کنند که برنامه ریزان باید درباره گروه مراجعان به کتابخانه ها تحقیق کنند تا بتوانند تصمیمهای آگاهانه ای در مورد مکان یابی این مؤسسه مهم اجتماعی بگیرند.

انتخاب مکان مناسب برای احداث کتابخانه

کتابخانه باید در جایی قرار گیرد که تعداد زیادی از استفاده کنندگان بتوانند به آن دسترسی داشته باشند، زیرا محل کتابخانه میزان استفاده از خدمات آن تحت تأثیر قرار خواهد داد. کتابخانه عمومی باید در محلی باشد که اکثر مردم براحتی بتوانند آن را پیدا کنند. اگر این امکان در جایی باشد که مردم به طور عادی بیشتر از مکانهای دیگر به آن جا می روند؛ بهتر است. مثلاً نزدیک مرکزهای خرید برای احداث کتابخانه جای مناسبتری است. اگر کتابخانه در مکانی باشد که دفترها، بانکها، مدرسه ها، پارکینگها و ایستگاههای حمل و نقل عمومی در اطراف آن مستقر شده اند، عملکرد قویتری خواهد داشت.

محل مناسب برای ساخت هر یک از انواع کتابخانه ها تفاوت‌هایی دارد؛ مثلاً کتابخانه دانشگاهی باید نزدیک مرکزهای آموزشی باشد. کتابخانه تخصصی نیز باید نزدیک مرکزهای انجام فعالیت تخصصی (نظیر مرکزهایی که شرکتهای مشاوره ای در آن جا مستقر شده اند) احداث شود.

به هر حال، بر اساس اطلاعات به دست آمده، کتابخانه باید در جایی احداث شود که جمعیت بیشتری بتوانند به آسانی از آن استفاده کنند.

استقرار کتابخانه در مکانهای آرام، کم رفت و آمد و پرت که مردم کمتر به آن جا می روند؛ یا برای دسترسی به آنها باید از وسائط حمل و نقل شخصی استفاده کنند؛ نامناسب است. کتابخانه موزه نیست که سالی یک بار مورد بازدید مردم قرار گیرد؛ بلکه مرکز آموزشی پویایی است که باید خدمات و منابع آن به آسانی در دسترس باشد. مرکزهای اداری و تجاری شهر که فعالیتشان در ساعتهایی از روز یا در روزهای تعطیل کمتر می شود نیز برای احداث کتابخانه عمومی مناسب نیستند. در مقابل، مرکزهای مناطق و محلات شهری که به طور مستمر فعال هستند، مناسبترین مکان برای ایجاد کتابخانه هستند.

انتخاب موقعیت کتابخانه در محل مورد نظر

پس از آن که محل استقرار کتابخانه انتخاب شد، باید موقعیت دقیق آن مشخص شود. کتابخانه می بایست در جایی ساخته شود که کاملاً در دید عموم قرار داشته باشد. به عنوان مثال، کنج یک تقاطع پر رفت و آمد، موقعیت مناسبی است. این موقعیت باید فضای کافی برای تردد داشته باشد و تا حدودی هم به چشم انداز آن توجه شود. حتی المقدور باید پارکینگی با

فضای کافی برای پارک وسائط نقلیه کارمندان و مراجعان در جوار کتابخانه باشد. در شرایط خاص می توان به جای گسترش افقی، گسترش عمودی کتابخانه را مدنظر قرار داد و پارکینگی در طبقات زیرین کتابخانه تعبیه کرد.

همجواری مناسب برای انواع کتابخانه ها

همجواری مناسب برای کتابخانه محله: پارک محلی، مرکز محله و بنیادهای آموزشی محله.

همجواری مناسب برای کتابخانه ناحیه: پارک، مرکز خرید، مرکز خدمات دولتی، عناصر فرهنگی و آموزشی.

همجواری مناسب برای کتابخانه منطقه: پارک منطقه ای، مرکز منطقه، عناصر فرهنگی و آموزشی مانند دانشگاه و مرکز اداری.

همجواری مناسب برای کتابخانه مرکز شهر: مرکز تجمع و مراجعه اکثریت جمعیت شهر.

۴-۲ - معیارهای برنامه ریزی کتابخانه های شهری

۱-۴-۲ - توصیه های برنامه ریزی

در برنامه ریزی کتابخانه های شهر باید معیارهای متعددی را مورد توجه قرار داد که از آن جمله اند:

۱ - استانداردهای جهانی و ملی: بنا به توصیه انجمن بین المللی کتابداران(ایفلا) برای هر ۱۰۰۰ نفر جمعیت باید ۱/۵ صندلی کتابخانه در ۲/۵ متر مربع فضا در نظر گرفت. بنابراین، ظرفیت کتابخانه یا کتابخانه های شهری با ۱۰۰۰۰۰ نفر جمعیت، باید حداقل ۱۵۰ صندلی باشد. این استاندارد، بین المللی است و تا آنجا که می دانیم استاندارد جداگانه ای در سطح ملی،

وضع نشده است. بدیهی است، که در صورت وضع و ابلاغ چنین استانداردی از سوی سازمانهای مسؤول، شهرداریها و سایر سازمانهای دولتی و عمومی موظف به رعایت آن هستند.

۲ - جمعیت شهر و رشد آتی آن: احداث کتابخانه معمولاً در برنامه ای میان مدت تحقق می یابد. بنابراین برای برنامه ریزی کتابخانه ها نباید تنها احتیاجهای کنونی را در نظر گرفت، بلکه باید نیازهای جمعیت ۵ تا ۱۰ سال آینده را نیز برآورد کرد و بر اساس آن درباره ظرفیت و تعداد کتابخانه ها تصمیم گرفت.

۳ - سلسله مراتب عملکرد کتابخانه ها: در بحث مربوط به مشخصات انواع کتابخانه های شهری بر حسب مقیاس، سلسله مراتب کتابخانه های شهر، بیان شد. در برنامه ریزی برای احداث کتابخانه ها، رعایت سلسله مراتب دقت کافی ضروری است و گرنه استفاده بهینه ای از ظرفیت کتابخانه ها نخواهد شد. فرض کنید، در یک شهر یک میلیون نفری بر اساس استاندارد رعایت شده، اما به دلیل آن که فقط یک کتابخانه احداث شده و این مرکز فرهنگی توزیع مناسبی در شهر ندارد، همه شهروندان نمی توانند به آسانی از آن استفاده کنند و در نتیجه، ظرفیتهای کتابخانه بی استفاده می ماند(تصور کنید یک کودک دبستانی برای خواندن کتاب داستان، مجبور باشد مسافت زیادی را از حاشیه شهر تا کتابخانه مرکزی طی کند). اما اگر به جای احداث یک کتابخانه عظیم، یک کتابخانه مرکزی برای خدمات رسانی به کل شهر، یک کتابخانه منطقه ای(کتابخانه درجه یک) و دو یا چند کتابخانه ناحیه ای و محله ای احداث می شد، شعاع دسترسی به کتابخانه ها برای شهروندان کاهش می یافت و از این مرکزهای فرهنگی شهر به گونه ای مؤثرتر بهره برداری می شد.

چگونگی ارتباط کتابخانه ها با یکدیگر نیز باید در برنامه ریزی کتابخانه ها مورد توجه قرار گیرد و کتابخانه های بزرگتر، به نوعی پشتیبانی فرهنگی از کتابخانه های کوچکتر را بر عهده گیرند. به عنوان مثال، اگر برخی خدمات خاص در کتابخانه محل یا ناحیه موجود نیستند، طوری برنامه ریزی شود که در کتابخانه منطقه بتوان از آن خدمات استفاده کرد.

۴ - رعایت ضوابط مکان یابی: در بخشهای گذشته درباره ضوابطی که بایستی در مکان یابی کتابخانه ها به کار گرفته شود؛ توضیح داده شد.

۵ - برآورد هزینه احداث: برای برآورد هزینه احداث کتابخانه، می بایست دو جنبه در نظر گرفته شود:

- هزینه تملک (یا خریداری) زمین و احداث ساختمان.

- هزینه خرید تجهیزات کتابخانه ای اعم از قفسه چوبی، صندلی چوبی، میز مطالعه، برگه دان، قفسه نشریه، میز جای روزنامه، دورنگار (فاکس)، ماشین تحریر، سیستم اطفای حریق، تجهیزات خاص، نمایش فیلم و سخنرانی و تجهیزات اداری دیگر.

۲ - ۴ - ۲ - گونه های اصلی تقسیم بندی فضایی کتابخانه

کتابخانه ها از نظر فضایی به چند دسته اصلی تقسیم می شوند:

الف: کتابخانه از نظر نوع سالن قرائت - انبار کتاب: در این کتابخانه ها از سالن قرائت به جای انبار کتاب نیز استفاده می شود و سطحی که برای قسمت ذخیره کتاب در نظر گرفته می شود به مراتب کمتر از سالن قرائت است. قفسه ها در این

نوع کتابخانه به دو صورت چیده می شوند: یکی از موازات دیوارهای جانبی و دیگری عمود بر دیوارهای جانبی این نوع کتابخانه برای دانشکده ها، مؤسسه های فرهنگی، شعبه های کتابخانه های مرکزی و یا بعضی از سالنهای قرائت کتابخانه های بزرگ مناسب است.

ب: کتابخانه از نوع انبار کتاب - سالن قرائت: این کتابخانه با نوع شباهتهای بسیار دارد؛ اما بیشتر فضای سالن در این نوع کتابخانه به ذخیره کتاب اختصاص داده می شود و قسمت مطالعه و قرائت اختصاصی، فضای کوچکتری را تشکیل می دهد. در این نوع، مراجعان می توانند به طور مستقیم به کتاب دلخواه خود دست یابند و آن کتاب را در همان فضا مطالعه کنند. این نوع سازماندهی فضایی، برای کتابخانه های محلی و ناحیه ای مناسب است.

پ: کتابخانه از نوع سالن قرائت و انبار کتاب مجزا از یک دیگر: فضاهای اصلی در این نوع کتابخانه عبارتند از: قسمت قرائت، قسمت ذخیره کتاب، قسمت فهرست، بخش امانت کتاب و بخش کتاب. این مجموعه بین دو قسمت قبلی قرار می گیرد و در کتابخانه های مرکزی بهره برداری از این شیوه بیشتر مرسوم است.

۳ - ۴ - ۲ - توصیه های طراحی

کتابخانه ها بیش از بناهای فرهنگی دیگر دست خوش دگرگونی هستند. رشد منابع چاپی، تولید خارق العاده اطلاعات و پیوند اطلاع رسانی و کتابداری، همراه با تحولات سریع تکنولوژیک در شیوه گردآوری، ساماندهی و نش اطلاعات و منابع کتابخانه را از شکل محل نگهداری صرف کتاب درآورده، به آن وظایفی چندگانه داده است. پاسخگویی به ضرورتهای و تأمین

کارایی کتابخانه به شکل گیری مجموعه ای از توصیه ها و رهنمودهای طراحی منجر شده است که گاه رعایت همه آنها امکان پذیر نیست، اما برقراری تعادلی منطقی بین آنها با استفاده از عوامل زیر توصیه می شود:

۱ - انعطاف پذیری: برای امکان پذیر کردن انطباق با تحولات و نیازها، از راه به حداقل رساندن عناصر ثابت در طرح و قابلیت جابه جایی جداکننده ها.

۲ - قابلیت انطباق با نیازهای آتی: طرح باید قابلیت توسعه، کوچک شدن، تجمع یا تجزیه بخشها را در برداشته باشد و قسمتهای دارای نیازهای ویژه (بار، ارتفاع، نور و تأسیسات) حتی المقدور بیش از نیاز برنامه پیش بینی شوند.

۳ - فشردگی طرح و نقشه: مسیرها باید به حداقل برسد و نقشه به شکل مربع نزدیکتر باشد یا تعداد طبقه ها محدود باشند و ساختمان در چند بلوک توزیع نگردد.

۴ - دسترسیها و روابط داخلی: محل ورود و خروج مراجعان باید به یک جا محدود شود و تسهیلاتی برای دسترسی به بخشهای گوناگون در نظر گرفته شده باشد.

۵ - استفاده از نور طبیعی: برای صرفه جویی در انرژی و ایجاد حس زمان و مکان.

۶ - افزایش ایمنی: در برابر نوسان شرایط محیطی، نور مخرب، آلودگی، سرقت، آتش سوزی و رطوبت.

۷ - ایجاد تأسیسات مکانیکی: برای تأمین شرایط محیطی مناسب و جلوگیری از خطرهای ناشی از آتش سوزی و نشت آب.

۸ - ایجاد تأسیسات برقی و الکترونیکی: با توجه به نوع فعالیت کتابخانه که به اصطلاح بنای هوشمند خوانده می شود. باید

برای ارتباطات الکترونیکی و نیازهای برقی حداکثر انعطاف فراهم آید.

۹ - ملاحظات سازه ای: بار یکسان در طبقه ها، تعیین ابعاد مناسب دهانه ها با ابعاد و گنجایش قفسه های باز و بسته و

فشرده و توجه به لرزه خیزی منطقه.

۱۰ - اقتصادی بودن: استفاده از شرایط محیطی و اقلیمی برای کاهش مصرف انرژی و استهلاک، کاهش هزینه کارکنان با

استفاده از پلان باز، و انعطاف طرح برای تقلیل هزینه تغییرات بعدی.

۵-۲ - اصول مدیریت کتابخانه های شهری

دکتر اس. آر. آرنگاناتان - محقق ارشد علم کتابداری - پنج اصل برای مدیریت کتابخانه یاد کرده که پس از گذشت سالها

و به رغم اصلاحات جزئی انجام شده در آن، همچنان مورد قبول کتابداران قرار دارد. این اصول به شرح زیر می باشند:

۱ - ۵ - ۲ - اصل اول: کتابها برای استفاده هستند

در صحت این جمله به ظاهر بدیهی، هیچ شکی نیست، اما زمانی کتابخانه به عنوان انباری برای نگهداری کتابها در نظر

گرفته می شد و کتابدار، نگرهبانی بود که کسی را تشویق به استفاده از کتابها نمی کرد. او تنها کار یک انباردار را انجام می

داد. مسؤولان کتابخانه ها دوست داشتند مؤسساتی آرشیوی و انفعالی باشند و بدین گونه اصل اول مدیریت کتابخانه نادیده

گرفته می شد. امروز، کتابخانه مؤسسه هایی خدماتی پنداشته می شوند و هدف آنها، توانا ساختن استفاده کنندگان برای

استفاده مؤثر از منابع و خدمات کتابخانه بیان می شود. این نوع کتابخانه مدارک را فراهم می آورد و پس از پردازش به جای نگهداری، آنها را در اختیار مراجعان قرار می دهد. کتابدار امروزی، تنها زمانی احساس رضایت می کند که استفاده کنندگان به طور مستمر آنچه را که در قفسه ها گذاشته شده، مورد استفاده قرار دهند. چنین کتابخانه ای، استفاده کنندگان بالقوه خود را به استفاده کنندگان دائمی تبدیل می کند و استفاده کننده دائمی کسی است که به طور منظم به کتابخانه می رود و طبق عادت از محصولات کتابخانه بهره می برد.

برای تحقق اصل اول مدیریت کتابخانه، توجه به توصیه های زیر ضروری است:

۱ - به منظور حداکثر بهره وری از یک کتابخانه، وجود کارکنانی واجد شرایط و کارآمد ضروری است. هدف کارکنان باید ارائه خدمت به استفاده کنندگان باشد. آنان باید دسترس پذیر، فروتن، یاریگر و خواهان درک نظر دیگران باشند. مسؤولان کتابخانه نیز باید میزان حقوق مناسب، مقام، امکانات ترفیعی شغلی و وضعیت کاری خوبی برای کتابداران در نظر بگیرند تا افراد شایسته جذب این حرفه شوند. این انگیزه ها در گرایش افراد شایسته به کتابداری نقشی مهم دارد و محیط مناسبی برای فعالیت کتابخانه به وجود می آورد.

۲ - کتابخانه باید ساعت‌های طولانی پذیرای مراجعان باشد تا از محصولات کتابخانه بیشتر استفاده شود. اگر زمان استفاده از کتابخانه ای کوتاه باشد یا ساعت‌های نامناسبی برای استفاده مراجعان در نظر گرفته شده باشد، استفاده کنندگان نمی توانند بر راحتی از محصولات آن بهره مند شوند. حتی برخی از کتابخانه ها، کلیدی در اختیار استفاده کنندگان قرار می دهند تا در

هر ساعتی که می خواهند بتوانند از آن استفاده کنند. ساعتهای کار کتابخانه می بایست بر اساس نیاز استفاه کنندگان تعیین شود.

۳ - کتابها باید بر اساس نیازهای بالفعل و بالقوه استفاده کنندگان، انتخاب و فراهم شوند. مسؤولان کتابخانه های عمومی باید از خرید کتابهایی که متقاضی زیاد ندارند؛ اجتناب کنند و کتابهایی را برگزینند که استفاده عمومی تری دارند.

۴ - تجربه نشان داده است، متقاضیان کتابهایی در موضوع خاص، بیشتر از متقاضیان کتابهایی از نویسنده ای خاص هستند؛ بنابراین چنانچه کتابها بر اساس موضوع مرتب شوند، برای اکثر استفاده کنندگان مناسبتر خواهد بود و به استفاده بیشتر از کتابها و نیز اجرای بهتر اصل اول مدیریت کتابخانه منجر خواهد شد.

۵ - مجموعه مدرکهای کتابخانه به طور کامل مورد استفاده قرار نخواهد گرفت، مگر زمانی که کتابدار بخش کتابهای مرجع، بکوشد تا استفاده کننده را در بهره برداری از منابع کتابخانه یاری دهد. گاهی به دلیل عدم استفاده یا بهره وری نادرست از منابع کتابخانه ها، این منابع عظیم هدر رفته اند. آموزش استفاده کنندگان، راه مناسبی برای حل این مشکل است. هدف از آموزش استفاده کنندگان - که سبب ارتقای کیفیت بهره برداری می شود - ارائه دانش و مهارتهای لازم به آنهاست تا خودشان مسیر خویش را بیابند.

۶ - اصل دوم مدیریت کتابخانه ایجاب می کند، که مدرکها با نظمی صحیح در وضعیت کالبدی مناسبی برای جابه جایی، نگهداری شوند. چنانچه از این مدرکها مراقبت کافی نشود، به سرعت از بین رفته و غیرقابل استفاده خواهند شد. گردگیری و

نظافت کتابها باید به طور منظم انجام گیرد. کتابهایی که مدتهای طولانی بدون جابه جایی در زوایای تاریک کتابخانه باقی می ماند، به احتمال بسیار زیاد آفت زده می شوند. غبار از عمر کتاب می کاهد و استفاده کنندگان و کارکنان بخش مرجع نیز مایل به استفاده از کتابهای پرغبار نیستند.

نیاز به جلد کردن نوبتی کتابها نیز ضروری است. کتابهای که دیگر مورد استفاده قرار نمی گیرند، حتماً پیرایش دارند. ویرایشهای قدیمی، کتابهای کهنه و کتابهای تکراری را می توان بر اساس خط مشی موجود در این زمینه پیرایش کرد. بسیاری از کتابخانه ها هنگام نظافت و رسیدگی به مخزن تعطیل می شوند که این کار پسندیده ای نیست. کار رسیدگی به مخزن، باید چنان صورت گیرد که تا حد امکان بر خدمات کتابخانه تأثیری نگذارد.

۲ - ۵ - ۲ - اصل دوم: هر خواننده ای کتابی می خواهد

این اصل بدان معنی است که کتابها تنها مختص پژوهندگان نیستند؛ بلکه برای استفاده همه، از جمله کودکان، نوسوادان، کهنسالان، فقرا، نابینایان و زندانیان منتشر می شوند. برای رسیدن به این هدف، خوب است که عامل اقتصادی به عنوان یک مانع قلمداد نشود. به عبارت دیگر، اصل دوم، ارائه خدمات رایگان را ایجاب می کند.

برای تحقق اصل دوم مدیریت کتابخانه، توجه به توصیه های زیر ضروری است:

۱ - به دلیل محدودیتهای مالی، هیچ کتابخانه ای نمی تواند همه کتابها را تهیه کند، بنابراین ضروری است گزینش کتاب به گونه ای انجام شود که جوابگوی تقاضاهای گوناگون استفاده کنندگان باشد.

موضوع، زبان و شیوه عرصه کتابهای منتخب باید پیوستگهایی نزدیک با نیازهای کاربران داشته باشند. گزینشگر کتاب موظف است کتابها را برای رفع نیازمندیهای گروههای متفاوت استفاده کننده؛ انتخاب کند. افراد محروم از نظر اقتصادی، آموزشی و جسمی (نابینایان، نیمه بینایان، بیماران ذهنی، سالخوردگان و نوآموزان) در زمره این گروهها قرار دارند و لازم است کتابهایی برای رفع نیازهای این گروهها تهیه گردد.

۲- اصل دوم بر خواننده تأکید دارد. کتابدار باید از نیازهای استفاده کنندگان مطلع باشد تا بتواند کتابها و اطلاعات مناسب را برای هر خواننده فراهم آورد. کتابدار نباید فقط کتابهای خواسته شده را تهیه کند؛ بلکه باید بکوشد استفاده کننده را در یافتن کتابهای دیگری که جوابگوی نیازهای اوست؛ یاری دهد.

۳- استفاده از سیستم قفسه باز به تحقق اصل دوم کمک می کند. در این سیستم کتابها در قفسه های باز نگهداری می شوند و خوانندگان می توانند بدون هیچ مانعی به کتابها نزدیک شده، آنها را بردارند و اگر قابل استفاده دیدند، بخوانند یا امانت بگیرند؛ به این ترتیب، آنها با دنیایی از کتاب آشنا می شوند و به جای استفاده صرف از فهرست، فرصتهای بهتری برای انتخاب کتاب دارند. بهره برداری از سیستم قفسه باز، تورق را تشویق میکند و تورق، علاقه مندی و استفاده بیشتر از کتاب را به دنبال خواهد داشت.

۳- ۵- ۲- اصل سوم: هر کتابی خواننده دارد

این اصل ، کتاب را مورد تاکید قرار داده و بدین منظور تدوین شده که از کتاب ها حد اکثر بهره برداری به عمل آید برای تحقق این قانون باید توصیه های زیر را به کار گرفت :

۱ - از گزینش کتابها حاوی زبان ها، موضوعها و سطوحی که استفاده کنندگان اندکی دارند، با پرهیز شود. برای به دست آوردن چنین کتابهایی میتوان از شیوه ی امانت بین کتابخانه ای استفاده کرد و با امانت گرفتن آن کتاب از کتابخانه ی دیگر آن را در اختیار خواننده گذاشت .

۲ - کتابها را باید طوری در قفسه ها قرار داد که خوانندگان بتوانند به آسانی آنها را بیابند. اگر کتابها طوری تنظیم شوند که موضوعها بر حسب درجه وابستگی متقابل مرتب گردند، در آن صورت هر کتاب به احتمال زیاد به آسانی در دسترس خواننده قرار می گیرد. زیرا اکثر استفاده کنندگان نمیتوانند به طور دقیق موضوع خاص مورد علاقه خود را بیان کنند و زمینه های نزدیکتر یا دورتر از آن موضوع را نام میبرند. توالی سودمند میتواند موضوعها را به گونه ای نشان دهد که استفاده کننده از زمینه های موضوعی نزدیکتر یا دورتر از موضوع اصلی جست و جوی کوتاه خود را آغاز کند و بزودی به موضوع خاص مورد نظر خود دست یابد.

۳ - تنظیم صحیح کتابها در قفسه بسیار مطلوب است اما تنها عامل باری دسترسی قرار گرفتن خوانندگان نیست. تهیه فهرست کتابها در دست یابی به کتاب کمک بسیاری میکند. امکان دارد خواننده ای که مستقیما به سوی قفسه میرود، کتابی

که ظاهر فیزیکی غیر جذاب با عنوانی نامناسب دارد نادیده بگیرد، اما شناسه های ارجاعی با آگاهی دادن از مندرجات کتاب، نقش بسیاری در جذب خواننده به این گونه کتابها دارند.

۴ - به گفته رانگا ناتان، ((امروزه کتابخانه ها در کنار روشهای مختلف تبلیغاتی به توسعه امور جدیدی همت گماشته اند که علاوه بر آموزشی و تفننی بونشان تبلیغات نیز به عنوان محصو مهم ثانویه منجر میشود))

هدف از خدمات جنبی، ترویج خواندن، و هدف گسترده تر کتابخانه، تشویق عادات خوب خواندن است. بدین منظور، مسولان کتابخانه میتوانند با برگزاری سخنرانی، اجرای برنامه قصه خوانی و تدارک برنامه های نمایشی، خوانندگان را به کتابخانه جذب کنند و موجب افزایش کتاب خوانان گردند.

۴-۵-۲- اصل چهارم: صرفه جویی در وقت خواننده

استفاده کننده از کتابخانه را باید فردی فریخته و پرکار دانست که وقت او ارزش بسیار دارد و باید حداکثر بهره وری را از زمان مراجعه به کتابخانه ببرد. برای تحقق این اصل، به کارگیری توصیه های زیر ضروری است:

۱- آرایش قفسه کتابخانه باید بر حسب وابستگی متقابل و موضوعی باشد.

۲- از سیستم قفسه باز استفاده شود.

۳- از فناوری جدید اطلاع رسانی و رایانه (کامپیوتر) بهره گیری شود.

۴- راهنمای کتابخانه که بیانگر چگونگی استفاده از کتابخانه است، تدوین شود و در اختیار مراجعان قرار گیرد.

۵ - مجموعه ای خاص از کتابها گزینش شوند و (مثلاً با عنوان تازه های کتاب) در محلی مناسب (مثل مدخل کتابخانه) قرار داده شوند.

۵-۲ - اصل پنجم: کتابخانه، سازمانی رو به رشد است

کتابخانه، مؤسسه ای اجتماعی است که باید همچون یک سازمان، به رشد و پیشرفت خود ادامه دهد. رشد کتابخانه با توجه به میزان مدرک خوانندگان و کارکنان آن صورت می گیرد. برای این که رشد کتابخانه منظم و مبتنی بر برنامه باشد، باید توصیه های زیر را به کار گرفت:

۱ - طرح رده بندی کتابها باید به گونه ای انتخاب شود که به شکلی منطقی، گسترش دانش را پاسخگو باشد.

۲ - قفسه باید با توجه به رشد کتابخانه بر حسب مدرکهای کنونی و آتی تنظیم شود.

۳ - قاعده انتخاب شده فهرست نویسی باید برای انواع مواد موجود و جدید احتمالی مناسب باشد.

۴ - در کتابخانه های عمومی بزرگ و رو به رشد استفاده از میکروفیلم و میکروفیش برای ذخیره سازی اطلاعات توصیه می شود.

۳

زمینهای ورزشی

ورزش در لغت فارسی، اسم مصدر از فعل ورزیدن است و به طور کلی به معنی عمل کردن، انجام کار پیاپی، به کارگماری فکری و جسمی و یا به معنی اجرای مرتب تمرینهای بدنی به منظور تکمیل قوای جسمانی و روحانی است.

از دیدگاه تاریخی، ورزش به دو قسمت ورزش باستانی یا (کهن) و ورزشهای مدرن یا (جدید) تقسیم می شود، از لحاظ انطباق یا عدم انطباق حرکتهای آن با زندگی روزانه به ورزش طبیعی مانند حرکتهای یک آهنگر در حین کار و ورزش صنفی؛ یعنی ورزش برنامه ریزی شده و ضابطه مند، از لحاظ امکان اجرای آن در فصول سال به ورزش زمستانی و ورزش تابستانی؛ از نظر مقدار فشاری که به بدن وارد می آید و کیفیت و اثرهای آن به ورزش سبک و ورزش سنگین و از دیدگاه علوم اجتماعی به ورزش انفرادی و ورزش اجتماعی (یا گروهی و تیمی) تقسیم می شود. ورزش اگر برای اصلاح نقایص بدن باشد، ورزش اصلاحی و یا ورزش نوتوانی نامیده می شود.

اهداف اصلی ترویج و تعمیم ورزش از سوی نهادهای عمومی و از جمله شهرداریها به شرح زیر است:

۱ - اهداف جسمانی: شامل تقویت قوای عمومی بدن و ایجاد ورزیدگی و هماهنگی در بین اعضا و اندامها برای برخورداری از قدرت، سرعت، مهارت، ایجاد استقامت در برابر فشارهای جسمی و کارهای طولانی و دراز مدت، افزایش قدرت تخیل، اصلاح و بازسازی و ناتوانی بدن و توان بخشی به منظور رفع نقصها و نارساییهای فیزیکی و ایجاد بهره وری.

۲ - اهداف روانی: شامل کشف استعدادهای نهفته و شناخت استعدادهای روانی و حرکتی، پرورش و شکوفایی دیگر قابلیت‌های ذاتی و خدادادی، انگیزتن فرد برای تحرک و جلوگیری از خمودگی، نگرانیهای روانی، انزوا جوییها، یأسها و ترسها.

۳ - اهداف اجتماعی: شامل پرورش و پذیرش و احترام به قوانین گروهی و مقررات اجتماعی، پرورش توان مدیریت و حس مسؤولیت پذیری، جلوگیری از اشاعه آسیبهای اجتماعی و تقویت همبستگی اجتماعی می شود.

۱-۳ - مشخصات انواع زمینهای ورزشی

زمینهای ورزشی، تنوعی چشمگیر دارند که بررسی تمام آنها امکان پذیر نیست. اما مشخصات برخی از زمینهای ورزشی که بیشتر در پارکها و فضاهای باز شهری توسط شهرداریها احداث می گردد، در پیوست ذکر می شود. ذکر مشخصات انواع زمینهای ورزشی نیز بر اساس سلسله مراتب کالبدی، مفید خواهد بود.

- مرکز ورزشی واحد همسایگی

در مرکز ورزشی واحد همسایگی، امکاناتی برای ورزشهای پر طرفدار مانند فوتبال گل کوچک، والیبال، بسکتبال، و تنیس روی میز در فضای باز پیش بینی می شود. شعاع کاربری مرکز ورزشی واحد همسایگی ۳۰۰ متر است و جمعیتی بین ۲۰۰۰ تا ۴۰۰۰ نفر را تحت پوشش قرار می دهد. حداقل مساحت این مرکز ۵۰۰ متر در نظر گرفته می شود و پاسخگوی نیازهای ورزشی اولیه جوانان و نوجوانانی است که محل زندگی و سکونت آنها در اطراف این مرکزها باشد.

جدول شماره ۷: عناصر ورزشی پیشنهادی برای واحد همسایگی

ردیف	نوع ورزشی	فضای بسته	فضای باز
۱	والیبال	-	+
۲	بسکتبال	-	+
۳	تنیس روی میز	-	+
۴	فوتبال گل کوچک	-	+

- مرکز ورزشی محله

در مرکز ورزشی محله، افزون بر ورزشهایی که در فضای آزاد مرکز ورزشی واحد همسایگی عملی می شوند، سالنهای ورزشی مخصوص ژیمناستیک و شطرنج نیز طراحی می شوند. به عبارت دیگر، مرکز ورزشی محله، فضای ورزشی سرپوشیده ای دارد که از سالنهای چندمنظوره آن برای انجام چند ورزش در یک سالن استفاده می شود.

جدول شماره ۸: فضاهای ورزشی و تأسیسات جانبی پیشنهادی برای محله

ردیف	نوع فضاهای ورزشی	فضای بسته	فضای باز
۱	فوتبال (گل کوچک)	-	+
۲	والیبال	-	+

۳	بسکتبال	-	+
۴	تنیس روی میز	-	+
۵	سالن ژیمناستیک	+	-
۶	سالن شطرنج	+	-
۷	ساختمان اداری و تأسیسات	+	-
۸	فضاهای ارتباطی و فضای سبز	-	+
۹	بوفه	+	-

شعاع کاربری مرکز ورزشی محله ۸۰۰ تا ۱۰۰۰ متر است و جمعیتی بین ۶ تا ۱۰ هزار نفر را تحت پوشش قرار می دهد. حداقل مساحت این مرکز ورزشی ۸۰۰۰ مترمربع در نظر گرفته می شود و گنجایش حدود ۱۰۰۰ تا ۱۴۰۰ نفر تماشاگر و بازیکن را دارد. در این مرکز ورزشی افزون بر فضاهای ورزشی، تأسیسات جانبی مانند ساختمان اداری، تأسیسات، بوفه و فضای سبز نیز احداث می شود.

- مرکز ورزشی ناحیه

در مرکز ورزشی ناحیه، هم بر تعداد ورزشهای انجام شده در فضای باز و هم بر تعداد ورزشهای که در فضای سرپوشیده انجام می شوند افزود می گردد. زمینها در ابعادی استاندارد طراحی می شوند و در فضاهای ورزشی امکان برگزاری مسابقه نیز است.

جدول شماره ۹: فضاهای ورزشی و تأسیسات جانبی پیشنهادی برای ناحیه

ردیف	نوع فضاهای ورزشی	فضای بسته	فضای باز
۱	فوتبال(استاندارد)	-	+
۲	والیبال	+	+
۳	بسکتبال	+	+
۴	شنا	+	+
۵	ژیمناستیک	+	-
۶	تنیس	-	+
۷	تنیس روی میز	+	-
۸	هندبال	+	+
۹	کشتی و وزنه برداری	+	-

۱۰	بدمینتون	+	+
۱۱	سالن شطرنج	+	-
۱۲	ورزشهای مخصوص معلولان	+	+
۱۳	بوفه	+	+
۱۴	پارکینگ (توقفگاه)	-	+
۱۵	فضاهای ارتباطی و سبز	+	+
۱۶	ساختمان اداری	+	-
۱۷	تأسیسات	+	-

شعاع کارکرد مرکز ورزشی ناحیه ۱۵۰۰ تا ۳۰۰۰ متر است و جمعیتی در حدود ۳۰۰۰۰ نفر را تحت پوشش قرار می دهد. متوسط مساحت این مرکز ورزشی، ۲۰ تا ۳۰ هزار متر مربع است و ظرفیت تماشاگران و بازیکنان آن ۷۰۰۰ نفر پیش بینی می گردد.

جدول شماره ۱: فضاهای ورزشی و تأسیسات جنبی پیشنهادی برای شهر

۱	ردیف	نوع فضای ورزشی	فضای بسته	+	فضای باز	۱۹	ردیف	نوع فضای ورزشی	فضای بسته	+	فضای باز
۲	ورزش باستانی	+	-	۲۰	کاراته	+	-				

±	+	نکستختمان و هتلی برجلی	۲۵	±	+	بشمیتور بازی	۱۲
+	-	موتور سواری	۲۲	±	±	فوتبال زنی	۱۴
+	+	والیبال	۲۳	+	+	بسکتبال	۵
+	-	هاکی	۲۴	+	+	تنیس	۶
+	+	هندبال	۲۵	+	+	تنیس روی میز	۷
+	+	واترپلو	۲۶	-	+	تیراندازی	۸
+	-	گلف	۲۷	-	۹	تکوندوا	۹
+	-	بیسبال	۲۸	-	+	جودو	۱۰
-	+	ورزشهای مخصوص معلولان	۲۹	+	-	دوچرخه سواری	۱۱
-	+	ساختمان اداری	۳۰	+	-	دو میدانی	۱۲
+	-	فضاهای ارتباطی و سبز	۳۱	-	+	ژیمناستیک	۱۳
-	+	بوفه	۳۲	+	-	سوارکاری	۱۴
+	-	پارکینگ	۳۳	-	+	شطرنج	۱۵
+	+	تأسیسات	۳۴	+	+	شنا و شیرجه	۱۶

- مرکز ورزشی شهر

مرکز ورزشی شهر تقریباً همه فضاهای ورزشی موزد نیاز شهروندان را در بر دارد. اگر چه احداث برخی از یان فضاهها، مانند پیست اسکی، قایق رانی و مسیر کوه نوردی به شرایط اقلیمی و محیطی شهر بستگی دارد و قاعدتاً در بعضی از شهرها امکان احداث این فضاهها وجود ندارد، سایر رشته های ورزشی در تمام شهرها قالب اجرا هستند. اندازه ، شعاع عملکرد، جمعیت تحت پوشش و ظرفیت این مرکز ورزشی به جمعیت اندازه شهر بستگی دارد و بسته به مورد؛ تعیین می شود.

۲ - ۳ - معیارهای مکان یابی زمینهای ورزشی در شهر

الف : دسترسی

مهمترین معیار در مکان یابی فضاههای ورزشی ، آسانی دسترسی است. این معیار براه همه ی مرکزهای ورزشی - از کوچکتری آنها تا مرکز ئرزشی شهر - مصداق دارد. اما ضوابط تحقیق این معیار در سطوح گوناگون متفاوت سات . دسترسی در مرکزهای ورزشی واحد همسایگی و محله با مرکزیت مرتبط است. به عبارت دیگر ، اگر این فضاههای ورزشی در مرکزهای واحد همسایگی و محله استقرار یابند ، شعاع متوسط دسترسی کاهش می یابد. و معیا آسانی دسترسی تحقیق می یابد. دسترسی آسان در مرکز های ورزشی ناحیه وبالاتر، مستلزم برخورداری این مرکزها از شبکه دسترسی مناسب و با ظرفیت بالاست؛ زیرا برخلاف سایر فضاههای فرهنگی و تفریحی (مثل کتابخانهها ، فضاههای باز، ومانند آنها که بیشتر بررسی شدند) مراجعان به این فضاهها ، افزون بر بهره برداران شامل تماشاچیان نیز می شود. بنابراین هنگام برگزاری مسبقه ،

تقاضای سفر برای مراجعه به این مراکزها افزایش می یابد و در صورت نبودن شبکه دسترسی مناسب ، اختلال ترافیکی گسترده در اطراف مرکز ورزشی به وجود می آید.

ب - آسایش

یکی دیگر از معیارهای مکان یابی این فضاها حفظ آسایش شهروندان است. فضاهای ورزشی جزء فضاهای پرسرو صدا محسوب می وند و اگر مناطق مسکونی ، آموزشی و درمانی در اطراف این فضاها قرار گرفته باشند ، هیاهوی بازیگران و تماشاچیان - که لازمه تحرک و هیجان ناشی از فعالیتهای ورزشی است - موجب سلب آسایش شهروندان می شود. این فضاها باید در جایی از شهر واقع شوند که سبب اختلال در آسایش شهروندان نگردد. ایجاد منطقه حایل بین مرکز ورزشی و کاربریهای حساس به آلودگی های صوتی ، فاصله گذاریهای بین این کاربری های ناسازگار) استفاده از فضای سبز ، سرپوشیده کردن فضاهای ورزشی و به کار گیری سایر راههایی که برای کاهش آلودگی صوتی به کار می آید ، به تحقق این معیار کمک می کند.

ج - شیب کم زمین

شیب کم از دیگر معیارهای مکان یابی برای بیشتر رشته های ورزشی است ، بجز رشته هایی مثل کوه نوردی و اسکی که به شیب زیاد نیاز دارند . دیگر رشته های ورزشی در زمینهای کم شیب انجام می گیرد.

د - همجواری

همجواریهایی مناسب برای مراکزهای ورزشی واحد همسایگی ، محله ، پارک ، فضای سبز و فضاهای فرهنگی و تفریحی دیگر ، محله های مسکونی و مراکزهای آموزشی (البته با حفظ فاصله مناسب) است . برای مراکزهای ورزشی ناحیه وبالاتر ، افزون بر موارد ذکر شده ، شبکه های بزرگراهها ، مناطق خوش آب وهوا ، ییلاقها و کوه پایه ها نیز بهترین همجواریهایی مناسب هستند.

همجواریهایی نامتناسب نیز ، کاربریهایی بهداشتی ودرمانی ، صنعتی و کارگاهی و ایستگاههای جمع آوری یا مراکزهای دفع زباله هستند. انتخاب زمین باید پس از بررسی کاربری زمینهای همجوار و تعیین میزان سازگاری یا ناسازگاری آنها با فعالیتهای آنها انجام شود.

گذشته از اینها ضروری است که ، ملاحظات زیر در مکان یابی زمینهای ورزشی در نظر گرفته شود :

- انتخاب زمین باید به گونه ای باشد که امکان توسعه و گسترش مراکزهای ورزشی در آینده فراهم باشد.
- موقعیت زمین باید با وجه به امکان دسترسی پیاده ، سواره به وسائط نقلیه پیش بینی شود.
- انتخاب زمین باید به گونه ای باشد که امکان دسترسی به تأسیسات زیر بنایی ، مانند شبکه فاضلاب ، آب ، برق ، تلفن و گاز فراهم باشد.
- موقعیت ورزشگاههی جدید باید با توجه به شبکه ورزشی موجود در شهر پیش بینی شود .

۳ - ۳ - معیارهای برنامه ریزی زمینهای ورزشی

الف : مهمترین معیار برنامه ریزی زمینهای ورزشی ، توجه به نظم سلسله مراتبی این فضاها است که در سطور پیشین به تفصیل بررسی شد . زمینهای ورزشی باید به شکل شبکه ای سلسله مراتبی از مرکز ورزشی واحد همسایگی تا مجموعه ورزشی شهر برنامہ ریزی شوند. ممکن است در شهر با صرف هزینه هی هنگفت مجموعه ورزشی باش کوهی احداث شود . اما همین شهر ، فاقد زمینهای کوچکتر برای فعال کردن نوجوانان و جوانان ساکن محله های شهر باشد. بنابراین تعداد توزیع تعداد متناسبی از فضاهاهی ورزشی کوچک و متوسط در شهر بهتر از این است که یک یا تعداد اندکی فضای ورزشی بزرگ فقط در یک یا چند نقطه شهر ایجاد شوند .

ب : سطح سزانه پیشنهادی برای زمین ورزش واحد همسایگی ۲ متر مربع به ازای هر نوجوان ، برای مرکزهای ورزشی محله ۱/۴ متر مربع به ازای هر نفر و برای مرکزهای ورزشی ناحیه ۱/۲ متر مربع به ازای هر نفر است . تعیین سرانه مرکز ورزشی شهر و کالیبره کردن یه تعیین دقیق سرانه های پیشنهادی ذکرشده در مورد سطوح پایین تر ، نیازمند مطالعات محلی است .

پ : مرکزهای ورزشی واحد همسایگی فاقد فضای بسته اند و ۱۰۰ درصد آنها به فضای آزاد اختصاص دارد. در صورت لزوم محل پارکینگ دوچرخه وموتور سیکلت در محوطه زمین پیش بینی می شود. مرکز ورزشی محله حداقل ۹۰ درصد فضای باز دارد و در آن به ازای هر ۲۰۰ متر مربع یک حل پارکینگ در نظر گرفته می شود. به عنوان مثال اگر زمین ورزشی ۸۰۰۰ متر مربع است ،،چهل محل برای پارک آن پیش بینی می شود. تعیین سطح فضای آزاد مرکز ورزشی ناحیه وبالتر ، به

معیارهای هر یک از تأسیسات ورزشی موجود در آنبستگی دارد. و با توجه به فضای لازم برای تماشای نوع ورزش رعایت می گردد. برای ورزشهای داخل سالن باید به ازای هر ۸۰ متر مربع و برای ورزشهای میدانی به ازای هر ۱۵۰ متر مربع زیر بنا ، ۲۵ متر مربع پاکینگ در نظر گرفته می شود.

ت : احداث مجموعه های ورزشی بزرگ ، باید در قالب طرح های توسعه شهری و در چارچوب نظام کلی کاربریها انجام گیرد. ولی اگر چنین طرحهایی در دست نباشند ، و یا بعد از تهیه طرح قرار شود ورزشگاه بزرگی در شهر ساخته شود ، قبل از تصمیم گیری باید اقدامات زیر انجام گیرد :

- تجزیه و تحلیل های جمعیتی واجتماعی

در این مرله تعداد ساکنان ، تراکم جمعیت ، ساخت سنی و جنسی ومشخصات اجتماعی و فرهنگی منطقه یا مناطقی که قرار است برای احداث تأسیسات ورزشی در آنها برنامه ریزی شود ، مورد بررسی قرار می گیرد. این بررسی می تواند در مکان یابی و برنامه ریزی ورزشگاه مؤثر باشد. به عنوان مثال ، منطقه ای که ساخت سنی جوانتری دارد واز حاظ فرهنگی نیز مستعد پذیرش تماشاگران وبازیکنانی است که از نقاط گوناگون شهر برای ورزش یا تماشا به ورزشگاه می آیند، د راولویت احداث ورزشگاه قرار می گیرد.

- تجزیه و تحلیل های کاربری های پیرامون ورزشگاه

کاربریهای سازگار با عملکردهای ورزشی ، مانند پارکها ، مرکزهای تفریحی ، مناطق حفاظت شده ی طبیعی و مرکزهای فرهنگی ، عملکرد ورزشگاه را تقویت می کنند و کاربریهای ناسازگار ، مانند کاربریهای صنعتی و کارگاهی ، محللهای دفن زباله ، معادن شن وسایر کاربریهای آلاینده ، موجب تضعیف عملکرد مجموعه ورزشی شهر می شود.

- تجزیه و تحلیل ترافیکی

این تجزیه و تحلیل شامل بررسی شبکه ها و وسائط حمل و نقل جمعی، نیمه جمعی و خصوصی می گردد. اگر بررسیها نشان دهد شبکه راههای پیرامون ورزشگاه، ظرفیت لازم برای تخلیه انبوه تماشاگران مسابقه های ورزشی را ندارد و یا اینکه وسائط حمل و نقل جمعی و نیمه جمعی به اندازه کافی در این محدوده تردد نمی کند، می بایست تمهیداتی برای ایجاد ظرفیت لازم در نظر گرفته شود ایجاد شود و در صورتی که اعمال چنین تمهیداتی ناممکن باشد، باید محل دیگری برای ایجاد و احداث ورزشگاه انتخاب گردد.

- بررسی تأسیسات زیربنایی

محل احداث ورزشگاه باید از آب شُرب، برق، گاز و سیستم انتقال فاضلاب و همچنین امکانات مخابراتی برخوردار باشد و ظرفیت این تأسیسات نیز متناسب با نیازهای ورزشگاه گسترش یابد.

- تجزیه و تحلیل هواشناسی

تجزیه و تحلیل هواشناسی شامل میزان آفتاب، میزان و شدت باد و منحنی باران و دمای سالانه است. آفتاب گیر بودن زمین، یکی از مهمترین عوامل مورد بررسی است. اصولاً ساختمان ورزشگاه و زمینهای آن باید به گونه ای ساخته شوند که بیشترین استفاده را از نور خورشید ببرند. در ساختمانها و میدانهای ورزشی، نوع مصالح و رنگ خارجی دیواره ها نیز از عوامل مؤثر بر نورگیری ورزشگاه است. در مقابل، ورزشگاه باید به گونه ای طراحی شود که در معرض باد قرار نگیرد. درخت کاری در جلوگیری از وزش باد تا اندازه ای مؤثر است.

در شهرهای بزرگ که شرایط آب و هوایی هر نقطه آن متفاوت است، ورزشگاه باید در مکانهایی احداث شود که از جهت اقلیمی معتدل باشد و حتی المقدور متوسط دمای آنها به نسبت سایر نقاط شهر، بالاتر و میزان بارندگی آن کمتر باشد.

- تجزیه و تحلیل زمین شناختی

محلی که برای احداث ورزشگاه انتخاب می شود، نباید در معرض پدیده هایی مانند زمین لرزه و رانش زمین یا نا استواری خاک قرار داشته باشد و اگر به دلایل دیگر چنین مکانی برای احداث ورزشگاه انتخاب شد باید تمهیداتی برای مقاوم کردن ساختمان اندیشیده شود.

- تجزیه و تحلیل خاک شناسی

در این مرحله از مطالعات، توان بالقوه و مکانیک خاک، نفوذ پذیری و پوشش گیاهی آن بررسی می شود و نتایج این مطالعات در انتخاب گونه ها و چگونگی استقرار گیاهان نقشی مؤثر می یابد. طی بررسی، مقاصدی نظیر تأمین سایه مناسب،

کاهش دمای محیط، تنظیم رطوبت، ممانعت از بازتاب اشعه خورشید، هدایت باد، عایق بندی صوتی و تأمین محیط زیست مطلوب و چشم نواز، از طریق توسعه حساب شده پوشش گیاهی مدنظر قرار می گیرد.

۴-۳- اصول مدیریت زمینهای ورزشی

الف: یکی از اقدامهای مؤثر شهرداریها در تعمیم ورزش، احداث زمینهای کوچک ورزشی در مقیاس واحد همسایگی یا محله است. شهرداریها می توانند افزون بر زمینهایی که کاربری ورزشی دارند و توسط سازمان تربیت بدنی یا شهرداری تملک شده اند، توافق آنها برای تملک زمین و تغییر کاربری آن به زمین ورزشی جلب می شود و در صورت عدم توافق بر سر مالکیت زمین توسط شهرداری، زمین یاد شده به صاحب آن عودت داده می شود(با توجه به این که سازه های احداث شده در این زمینها به سادگی برچیده می شوند، مشکلی در این تغییر و تحول به وجود نمی آید).

ب: برای نظارت بر این زمینهای کوچک و تنظیم مواردی مانند ساعتهای کار زمین، گروههای استفاده کننده، استفاده های مجاز و غیرمجاز و نگهداری از تأسیسات آن باید از علاقمندان به ورزش و ورزشکاران یا از معتمدان و پیشکسوتان محل، فرد یا افرادی از طرف شهرداری انتخاب شوند و عهده دار مدیریت این زمینها شوند.

پ: اگر شهرداری تنها به فضا سازی ورزشی بپردازد و فضاها را بعد از احداث در اختیار تربیت بدنی قرار دهد، به ایجاد مدیریت یا سازمانی ویژه، برای اداره امور ورزشی در شهرداری نیازی نیست؛ اما اگر شهرداری خود عهده دار اداره این مراکزها شود باید سازمانی در شهرداری، اداره امور را به عهده گیرد.

ت: برای اداره ورزشگاههای بزرگ، ملاحظات زیر ضروری است:

- ملاحظه الگوهای فعالیتی و کاربری اراضی پیرامون ورزشگاه و پیش گیری از ناسازگاریهای احتمالی با فضاهای همسایه.
- ملاحظه جوانب ایمنی و امنیتی.
- دقت در انتخاب محل ورودی اصلی ورزشگاه بر اساس تسهیل رفت و آمد و کنترل مراجعان و همچنین امکان نمایش آن به عنوان نشانه ورزشگاه.
- امکان بهره برداری به اقتصادیترین وجه از شبکه گاز، تلفن، برق، آب، فاضلاب، تخلیه زباله و دفع آبهای سطحی.
- تأمین روشنایی اصولی محوطه برای تقویت ایمنی و امنیت ورزشگاه، بدون بروز تشعشع نامطلوب به سمت خارج و ایجاد مزاحمت برای همسایگان.
- توجه به نصب تابلوهای راهنما و اطلاعات، برای تسهیل آمد و شد مراجعان.
- ث: یکی از اقدامات مهم در گسترش ورزش بین همه گروههای اجتماعی احداث ورزشگاههای ویژه بانوان است. این ورزشگاهها به دو صورت ایجاد و یا مورد استفاده قرار می گیرند. به طور اختصاصی در هر منطقه از شهر، ورزشگاههایی بزرگ و مجهز برای استفاده بانوان ساخته می شود که چنین کاری فقط در شهرهای بزرگ امکان پذیر است و معمولاً در مقیاس شهر یا بخشی از شهر می توان چنین ورزشگاه بزرگ و مجهزی برای بانوان احداث کرد. البته امکان تعدد این ورزشگاهها در شهر بسیار محدود است) یا این که با اتخاذ تدابیری، از ورزشگاههای شهر در مقیاس نواحی و محله ها،

استفاده نوبتی شود و در یک نوبت خاص زنان و در نوبت بعد مردان از امکانات ورزشی بهره گیرند. این روش هم اکنون نیز در بسیاری از ورزشگاهها، سالنهای ورزش و استخرهای برخی شهرها اجرا می شود. با استفاده نوبتی از ورزشگاهها، در فضاهای ورزشی صرفه جویی می شود و امکانات ورزشی به طور مساوی در اختیار زنان و مردان یک شهر قرار می گیرد. بدین طریق می توان از احداث ورزشگاههای تکراری برای زنان و مردان در یک محله یا ناحیه دوری کرد.

۴

فضاهای بازی

بازی در ساده ترین تعریف، فعالیتی است که توسط کودکان به منظور تفریح و تفنن انجام گیرد. برخلاف نظریات گذشتگان که بازی را وسیله ای برای صرف انرژی مازاد بدن می دانستند، کودکان به هنگام بازی بخشی از نیروی فکری و بدنی خود را به کار می گیرند و بازی را قسمتی از زندگی عادی خویش به حساب می آورند. فردریک فروبل (۱۷۸۲ - ۱۸۵۲) - مبدع کودکستان - معتقد بود: "کودکان بیش از هر چیز از بازیهای خود مطالبی می آموزند". از نظر پیاژه (۱۸۹۶ - ۱۹۸۰) بازی با تولد کودک آغاز می گردد و تا حدود یازده سالگی ادامه می یابد. به نظر وی، بازی آثار مثبت زیر را در پی دارد:

۱ - رشد مهارت‌های حرکتی

۲ - رشد مهارت‌های حسی - حرکتی و هماهنگی آنها

۳ - تقویت حس تعاون و مشارکت و مسؤولیت پذیری

۴ - رشد منطقی در پذیرش واقعیتها هنگام شکست یا پیروزی

۵ - بردباری و رعایت نوبت

۶ - درک و رعایت نوبت

۷ - تمرین نقشهای متفاوت

۸ - بسط تخیلات سازنده و تقویت خلاقیتها

افزون بر اینها، بررسیهای منظم تجربی نشان داده است، بازی از لحاظ جسمانی به تسریع گردش خون، تنظیم عمل دفع مواد زاید بدن و سرعت و کشش صحیح عقلانی منجر می شود. از لحاظ عقلانی بازی موجب می شود، کودک از پدیده های محیط خود شناخت صحیحتری کسب کند، بهتر استدلال کند و مشکلات و مسائل را زودتر حل کند. از بُعد اجتماعی و عاطفی نیز، قدرت سازماندهی و مدیریت را تقویت کرده، لزوم رعایت سلسله مراتب را به کودک می آموزد.

۱ - ۴ - مشخصات انواع فضاهای بازی

کودکان در هر گروه سنی، نیازهای تفریحی متفاوتی دارند. بدین سبب زمینهای بازی براساس گروههای سنی کودکان و به شرح زیر تقسیم بندی می شود:

الف: مشخصات محل بازی گروه سنی ۰ - ۳ ساله

فعالیتها: توپ، بازیهای تخیلی، توجه به اشیاء، دویدن و قدم زدن (بیشتر به صورت فردی و با نظارت والدین یا مربی).

تجهیزات: کیسه های ماسه، مکان گِل بازی، ابزارهای کوچک بازی، وسایل متحرک.

موقعیت: فضای باز یا بسته، چمن کاری شده یا کف سازی شده و بدون پله و زاویه های خطرناک (تجهیزاتی برای نظارت بزرگسالان باید پیش بینی شود).

حداقل فضا: ۱۰۰ متر مربع (حدود یک متر مربع برای هر کودک).

میزان استفاده: روزانه

فاصله فضای بازی و محل مسکونی: ۵۰ متر

ب: مشخصات محل بازی گروه سنی ۴-۶ ساله

فعالیتها: توپ بازی، دویدن، بازیهای تخیلی، دوچرخه سواری و اسکیت به صورت جمعی یا فردی با نظارت یک راهنما.

تجهیزات: وسایل بازی مستقر در زمینی پر از ماسه، ایجاد زمینی محکم برای نقاشی و بازی اسکیت، پناهگاهی برای برپا کردن چادر.

موقعیت: در فضای باز یا بسته، چمن کاری شده یا کف سازی شده، بدون پله و زاویه های خطرناک.

حداقل فضا: ۴۰۰ متر مربع برای استفاده حدود ۲۰۰ کودک در زمان واحد (حدود ۲ مترمربع برای هر کودک).

میزان استفاده: روزانه

فاصله فضای باز و محل مسکونی: ۱۰۰ تا ۱۵۰ متر.

پ: مشخصات محل بازی گروه سنی ۷-۱۱ ساله

فعالیتها: دوچرخه سواری، توپ بازی، ژیمناستیک و بازیهای آزاد در زمینهای چمن و یا کف سازی شده.

تجهیزات: مسیرهای بازی ورزشی، بازیهای ساختمانی، در صورت امکان پیست دوچرخه و اسکیت، گارگاههایی برای پرورش

خلاقیتهای هنری.

موقعیت: در فضای باز، چمن کاری شده یا دارای کف سازی.

حداقل فضا: ۶۰۰ مترمربع برای استفاده حدود ۲۰۰ کودک در زمان واحد (۳ متر مربع برای هر کودک).

میزان استفاده: روزانه

فاصله فضای بازی و محل مسکونی: ۲۰۰ تا ۳۰۰ متر

ت: مشخصات محل بازی گروه سنی ۱۲ - ۱۵ ساله

فعالیتها: دوچرخه سواری، ژیمناستیک، و بازیهای آزاد در زمینهای چمن و یا کف سازی شده (والیبال، فوتبال، بسکتبال و ...)

و فعالیتهای ماجراجویانه و خلاقانه.

تجهیزات: زمین های ورزشی، زمین ماجراجویی، کارگاههای هنری.

موقعیت: در فضای باز، چمن کاری شده یا دارای کف سازی.

حداقل فضا: ۸۰۰ مترمربع برای استفاده حدود ۱۶۰ نوجوان (۵ متر مربع برای هر نوجوان).

میزان استفاده: روزانه

فاصله فضای بازی و محل مسکونی: ۵۰۰ تا ۸۰۰ متر.

۲ - ۴ - طبقه بندی زمینهای بازی

تفکیک مشخصات محل بازی گروههای سنی متفاوت لزوماً به مفهوم ایجاد فضاهای بازی مجزا نیست و هر جا که امکان داشته باشد، کودکان و نوجوانان - با سنین متفاوت - باید بتوانند در یک مکان بازی کنند. افزون بر این، در بیشتر مواقع تکامل علاقه به بازیهای گوناگون، با تکامل روانی گروههای سنی مطابقت ندارد. چرا یک پسر بچه بزرگتر نتواند دوباره در گودال شن بچه های کوچکتر مشغول بازی شود؟ آیا به این دلیل که او دیگر بزرگ شده است؟ اگر بازیهایی که ما بزرگسالان برای یک گروه سنی نامناسب می دانیم، در تعادل درونی کودک نقشی ارزشمند و ضروری دارد، توصیه می شود، برنامه ریزان حتی المقدور زمین بازی را طوری مکان یابی و طراحی کنند که محل و نوع بازی گروههای سنی متفاوت باشد. این محلهای مجزا باید درون یک مجموعه قرار گیرند و زمین بازی برای استفاده همه گروههای سنی کودکان طراحی شود. در مواردی که امکان چنین برنامه ریزیهایی وجود نداشته باشد، فضاهای بازی گروههای سنی متفاوت، به سه نوع زمین بازی تفکیک می شود:

۱ - زمین بازی کودکان خردسال (۰ - ۶ ساله) که مقیاس عمل آن واحد همسایگی است.

۲ - زمین بازی برای همه گروه‌های سنی کودکان (۰- ۱۵ ساله) که در آن جا بچه های خردسال در کنار بچه های بزرگتر و نوجوانان به بازی می پردازند و مقیاس عمل آن محله یا ناحیه شهری است.

۳ - فضای بزرگ بازی که مرکزی تفریحی برای کودکان، نوجوانان و حتی بزرگسالان به شمار می رود. به این نوع زمینهای بازی، گاهی شهربازی نیز گفته می شود. شهربازی، مجتمعی است که همه اعضای خانواده می توانند مطابق با علایقی که دارند به بازی با تفریح در آن جا بپردازند. حوزه نفوذ این فضا، وابسته به اندازه و امکانات ناحیه، منطقه و یا حتی شهر است. بعد از جنگ جهانی دوم که طراحان شهری به زمینهای بازی توجه بیشتری کردند، وسایل جدیدی جایگزینی وسایل قدیمی بازی شد و بدین ترتیب، پایه های اولیه شهربازی، به مفهومی که امروز می شناسیم؛ نهاده شد. از جمله اولین شهرهای بازی می توان به شهربازی منطقه جانسون هاوسز در نیویورک اشاره کرد که در سال ۱۹۴۷ پدید آمد. این زمینهای بازی جدید، افزون بر این که فعالیتها تفریحی جدیدی را معرفی می کردند، باعث می شدند که مناظر جدیدی نیز در شهر به وجود آید. یکی از کارکردهای دیگر شهر بازیهای که خوب طراحی شده بودند، زیباسازی شهر و تنوع بخشی به فضای یکنواخت شهری بود.

" این مرکزهای تفریحی می توانند موجب همبستگی میان والدین و بچه ها شوند. اغلب گفته می شود، بیگانگی میان والدین و بچه ها در موارد بسیاری ناشی از شتاب و سرعت زمانه ما می باشد. والدین در وضعیتی قرار ندارند که وقتی را به بچه های خود اختصاص دهند. این پدیده بیگانگی می تواند ناشی از عدم امکان دخالت فعال والدین در زندگی بچه هایشان

بجز در چارچوب خانه باشد. والدین با مشارکت در بازی بچه ها امکانات تازه ای برای همدلی و مصاحبت با فرزندان خود پیدا می کنند و بر رشد جسمی و روانی آنها تأثیر می گذارند."

اگر چه کارکرد اصلی همه شهر بازیها - ایجاد فضایی مناسب برای بازی و تفریح تمام اعضای خانوار است، اما اندازه و شعاع عمل آنها متغیر است. از آن دسته شهر بازی که در مقیاس منطقه عمل می کنند تا شهر بازی بین المللی (مانند سرزمین دیسنی یا پارک اروپا که پذیرای گردشگرانی از تمام جهان هستند) را در بر می گیرد. به همین دلیل ضابطه یا استانداردی معین برای برنامه ریزی و طراحی شهرهای بازی وجود ندارد.

تابلو شماره ۲: زمین بازی از نوع ماجراجویی

زمین ماجراجویی، زمینی است بسته با ابعاد متغیر که پس از آماده سازی، برخی اشیاء و مصالح ساختمان گوناگون در آن گذاشته شده و در اختیار کودکان قرار گرفته تا آنها بتوانند با استفاده از آنها خلاقیت خود را با ساخت کلبه باغبانی و ... تقویت کنند.

این نوع زمین بازی فقط به یک کلبه کوچک یا پناهگاهی در مقابل باران نیاز دارد که می توان از آن به عنوان انبار ابزار نیز استفاده کرد. اگر فعالیت همیشگی طی فصول سال مدنظر باشد، می توان محل سرپوشیده ای با مساحت حداقل ۱۰۰ متر مربع در آن احداث کرد.

این زمین می تواند چند منظوره باشد. احداث دو یا سه اتاق برای انجام فعالیتهای اجتماعی - فرهنگی جوانان محله در طول روز، مفید خواهد بود. در زمین ماجراجویی می توان فضاهایی برای توپ بازی، تربیت حیوانهای دست آموز(کبوتر) و باغبانی ایجاد کرد.

وسعت این زمین از ۱۰۰۰ متر مربع تا یک هکتار متغیر است، اما وسعت مطلوب ۲۰۰۰ مترمربع است که در هر حال، به تعداد استفاده کنندگان بستگی دارد.

ساختمان این مکانها باید سالن بازی برای استفاده در روزهای بد آب و هوا، یک انباری برای گذاشتن ابزار و دست شویی داشته باشد. زمین باید در صورت امکان شنی بوده، قسمتهای سیمانی یا آسفالت نیز داشته باشد، لیکن در هر حال باید طوری باشد که کودکان بتوانند زمین را برای قرار دادن میله در آن حفر کنند. در ورودی سالن وجود یک سطل بزرگ، جای پارک دوچرخه و محلی برای قرار دادن وسایل، لازم است این وسایل بسیار ساده هستند: تخته، آجر، مواد پلاستیکی(قابل بازیافت)، میخ، رنگ و ابزاری که برای سر هم کردن چوب، لاستیک کهنه و طناب برای ساختن تاب به کار می آید.

۳ - ۴ - معیارهای مکان یابی و توزیع فضاهای بازی

الف: دسترسی

مهمترین معیار برای مکان یابی فضاهای بازی، دسترسی است. محیط بازی کودک خردسال با همسالانش - که ضرورت دارد خارج از خانه باشد - باید در مجاورت و یا در دسترس مستقیم دو طرفه کودکان به خانه و یا اولیاء به کودکان باشد."

کودکان می خواهند بیش از پیش در محیط امن، اجازه بازی کردن داشته باشند؛ اما از دیدگاه کودکان، امن به معنای آن است که راحتی به امنیت خانه دسترسی داشته باشند. اصلی ترین عامل مؤثر بر بازی کردن بچه ها در خارج از خانه، میزان دسترسی به محل سکونت است. محل سکونت و دسترسی به آن، تعیین می کند که بچه ها کجا و با چه کسی بازی کنند. بچه ها باید قادر باشند در جوار محل سکونت امکان برقراری ارتباط فعال و بازی با همسالان خود را داشته باشند.

ب: فاصله

زمین بازی کودکان خردسال (۰-۶ ساله) که نمی توانند به تنهایی از منزل دور شوند و باید زیر نظر والدین بازی کنند، نباید بیش از ۳۵۰ متر با منزل ایشان فاصله داشته باشد. معمولاً این زمیتعلی بازی در پارکهای کودک یا پارکهای واحد همسایگی مکان یابی می شوند. استقرار فضای بازی در پارک، موجب تنوع عملکردی پارک می شود و وجود فضای سبز در مجاورت فضای بازی، نه تنها مکانی مناسب برای استراحت والدین فراهم می سازد؛ بلکه موجب تصفیه هوای زمین بازی نیز می شود. کودکان بزرگتر می توانند به تنهایی و بدون نظارت والدین بازی کنند، مسافت بیشتری بپیمایند و قدری از منزل دور شوند. فضای بازی این کودکان می تواند حداکثر در ۸۰۰ متری خانه قرار داشته باشد. این فضاهای بازی را می توان در پارکهای محله مستقر ساخت.

ج: همجواری

همجواریه‌های مناسب برای فضای بازی کودکان: تأسیسات آموزشی، مرکزهای تجاری، تفریحی و فرهنگی و فضاهای سبز هستند و همجواریه‌های نامناسب: محله‌های جمع‌آوری زباله، تأسیسات درمانی و بهداشتی و تأسیسات صنعتی. لیکن مهمترین معیار، وجود امنیت برای مکان یابی فضای بازی است؛ زیرا کودکان نمی‌توانند به تنهایی از خود مراقبت کنند و همواره در معرض انواع خطر قرار دارند. کودکان ممکن است در معرض اذیت افراد ناباب قرار گیرند، از بلندی سقوط کنند، درون آب بیفتند، بر اثر برخورد با زمین یا اشیای تیز و برنده مجروح شوند، یا به طرزی دل‌خراش با وسائط نقلیه تصادف کنند. کودکان در هر کجا که بتوانند، بازی می‌کنند؛ بدون آن که ایمن بودن آن را در نظر داشته باشند. آنان کوچه‌ها و گذرگاهها را به زمین فوتبال مبدل می‌سازند، یا در پارکینگها قایم‌باشک بازی می‌کنند. بنابراین برنامه‌ریزان باید فضایی را برای سازمان دادن به بازی بچه‌ها برگزینند که آنها در معرض خطرهای یاد شده نباشند. بدین منظور رعایت اصول زیر ضروری است:

- قابل نظارت بودن زمین بازی، به گونه‌ای که والدین بتوانند زمین بازی را براحتی نظارت کنند و مراقب فرزندان خود باشند.

- زمین بازی در جایی مکان‌یابی شود که کودکان برای مراجعه به آن مجبور نباشند از خیابانهای شلوغ و پر تردد عبور کنند.

- زمین بازی نباید در مجاورت خیابان مکان یابی شود؛ زیرا کودکان هنگام بازی از هیجان زیادی برخوردارند و معمولاً توجهی به اطراف خود ندارند و ممکن است ناگهان از زمین بازی خارج شوند و بدون توجه به اتومبیل‌های در حال گذر به داخل خیابان بروند و در معرض حادثه قرار گیرند.

- زمین بازی نباید بر فراز تپه ها یا سایر نقاطی که امکان سقوط از آنها وجود دارد، مکان یابی شود.

- در اطراف زمین بازی، استخر، آب نما، دریا یا جوی آب عریض و پرعمق وجود دارد، باید تدابیر لازم برای محصور کردن این عناصر، اتخاذ شود.

۴-۴ - معیارهای برنامه ریزی فضاهای بازی

برای برنامه ریزی زمینهای بازی در شهر باید به سلسله مراتب و مشخصات انواع زمینهای بازی توجه داشت. فضاهای بازی را باید به شکل شبکه ای، سلسله مراتبی مرکب از زمین بازی ویژه کودکان خردسال، کودکان و عمومی (برای همه گروههای سنی) برنامه ریزی کرد.

چنان که قبلاً ذکر شد، فضاهای بازی عمومی اصلاحاً شهرسازی نامیده می شود و در اغلب کشورها به صورت انتفاعی اداره می گردند؛ لذا برای تعیین اندازه و مقیاس عملکرد آنها مطالعات اقتصادی ضروری است. چرا که شهرداریها برای احداث آنها هزینه های هنگفت می پردازند و ضروری است این فضاهای عمومی، طوری برنامه ریزی و اداره شوند که پاسخگوی هزینه های مصرف شده باشند.

در برنامه ریزی فضاهای بازی در شهر، باید به توصیه های زیر توجه کرد:

- ۱ - برای کودکان باید یک شبکه گسترده از زمینهای بازی در مجاورت آپارتمانها، خانه ها و کودکانستان ها ایجاد شود.
- ۲ - تهیه این گونه زمینهای بازی باید به عهده مقامهای محلی، شهرداریها و مجامع خصوصی علاقمند قرار گیرد.
- ۳ - هیچ مجتمع مسکونی نباید بدون ساخت زمین بازی ساخته شود.
- ۴ - در محله های مسکونی قدیمی می توان با حذف حیاطها، اتصال آنها به یکدیگر، و برداشتن موانع، فضای بازی ایجاد کرد. همچنین در این بخش از شهر می توان با خراب کردن ساختمانهای فرسوده و اتصا زمینها به یکدیگر، زمین بازی به وجود آورد. ضرورت دارد این کار با توجه به نوع بافت انجام شود و نباید منجر به از بین رفتن ارزشهای معماری و شهرسازی گردد.
- ۵ - در مراحل برنامه ریزی مدرسه ها، کودکانستان ها و پارکهای عمومی، این فضاها باید به گونه ای طراحی شوند که امکان استفاده عمومی از فضاهای بازی و ورزشی در آنها برای عموم میسر باشد.
- ۶ - می توان برای جبران کمبود فضاهای بازی، بعضی از خیابانهای فرعی شهر را در روزهای تعطیل و کم رفت و آمد به روی ترافیک سواره بست و آن خیابان را به صورت زمین بازی در آورد.
- ۷ - در مناطقی که عرض خیابان مناسب باشد باید پهنای پیاده روها افزایش یابد تا کودکان بتوانند از پیاده رو به عنوان فضای بازی استفاده کنند.

۵-۴- اصول طراحی و مدیریت فضاهای بازی

معماران، طراحان منظر و کارشناسان آموزشی باید در فرآیند طراحی زمینهای بازی با یکدیگر همکاری کنند. معمار و سوسه می شود که در طراحی زمین بازی، فقط جنبه هنری طراحی را در نظر گیرد و زمین بازی را چنان طراحی کند که در نگاه بزرگسالان، چشم نواز باشد. چون در چنین طراحی، به جنبه آموزشی و فعال بازیها توجه نشده، ممکن است برای استفاده کنندگان از فضا، کسالت آور و نامتناسب به نظر آید.

زمین بازی نباید مملو از سرگرمیهای غیرفعال مانند آب، سرسره و چرخ و فلک باشد؛ بلکه باید به نوعی طراحی و برنامه ریزی شود که بازیهای فعال، خودانگیزگی و آفرینندگی را تشویق کند. قطعات مجزا و مواد نیمه ساخته برای بازی، از وسایل مکانیکی زمین بازی ارزشمندتر هستند. یک درخت برای بالا رفتن، یا یک گودال شنی برای بازی، ارزشمندتر از یک چرخ و فلک و یا تاب است. البته این نکته به مفهوم منفی کامل سرگرمیهای غیرفعال نیست؛ بلکه هدف، ایجاد تناسب بین این سرگرمیها و سرگرمیهای فعال است.

طراحی و تجهیز زمینهای بازی باید بر اساس و منطبق با نیازهای گروههای سنی خاص باشد. نوع و شیوه بازی کودک خردسالی که کمتر از هفت سال دارد با بازی کودکی که به مدرسه می رود؛ متفاوت است، چنان که نوع و شیوه بازی دختران نیز معمولاً متفاوت با بازی پسران هم سن و سال آنهاست.

در طراحی زمین بازی باید به کارکردها و حرکت‌های بازیهای گوناگون توجه بسیار شود. همان طور که ما در اتاق نشیمن منزلمان، اسباب و اثاثیه را برحسب کارکرد آنها مرتب می‌کنیم، طراح زمین بازی نیز باید با در نظر گرفتن کل فضای موجود، فضای بازی مناسبی ایجاد کند که با توزیع مناسب تجهیزات گوناگون، برحسب کارکرد و نوع استفاده از آنها، قسمتهای گوناگون زمین بازی با یکدیگر ترکیب شوند. مثلاً فضایی که خاص بازی با توپ است، نباید جنب گودالهای شنی و محل بازی بچه‌های کوچک باشد؛ زیرا ممکن است برخورد توپ به بچه‌های کوچک آسیب برساند؛ مگر آن که محل بازی بچه‌های کوچکتر - که بازیهای خیالی خود را به تنهایی انجام می‌دهند، به وسیله موانع طبیعی از محل بازی بچه‌های بزرگتر - که بازیهای پرتحرک تری دارند - جدا شود.

زمین بازی نباید فقط به بازیهای اختصاص یابد که افراد متعددی در آن حضور می‌یابند. گاهی بچه می‌خواهد در دنیای خیال خود غرق شود ولی حضور افراد دیگر نمی‌گذارد. دخترانی را در نظر بگیرید که هنگام بازی با عروسکها، خود را به جای افراد بزرگتر می‌گذارند. حجره‌های بازی، بوته‌ها و گیاهان می‌توانند یک اتاق بازی صمیمی در هوای آزاد ایجاد کنند.

برای ساختمان، تجهیزات و وسایل نگهداری زمین بازی، می‌بایست همکاری والدین و افراد محل را جلب کرد. والدین باید بدانند زمین بازی عنصری است که نگهداری از آن به عهده آنها نیز هست. این محل، نباید توقفگاه جدیدی برای جدا ساختن کودک از خانواده محسوب شود، بلکه بر عکس باید طوری باشد که تمام خانواده از طریق بازیها، دور هم جمع شوند.

برای مدیریت صحیح زمینهای بازی باید عوامل محیطی را نیز در نظر گرفت. با توجه به این که کودکان، شبها نیز دست از بازی برنمی دارند، باید نور کافی در زمینهای بازی وجود داشته باشد. اگر این نور، مصنوعی و رنگارنگ باشد، موجب جذابتر شدن محیط می گردد.

برای جلوگیری از زنگ زدگی و ترک خوردگی وسایل بازی، وسایل فلزی را باید هر سال یک بار قبل از فرارسیدن فصل برف و باران منطقه ای، رنگ آمیزی و رنگ زدایی کرد.

تابلو شماره ۳: رده بندی فعالیتهای تفریحی برای کودکان ۰- ۱۴ ساله

رده بندی فعالیت	امکانات و عناصر فعالیت	نوع فعالیت
حضور در اجتماعات و طبیعت	زمین چمن کاری، زمین سفت، سطوح کف سازی برای بازی با توپ، زمین دایره ای	بازیهای پرتحرک گروهی
	دیوارهای کوتاه برای بازی و نوشتن در فضای سرپوشیده و دارای کف سازی با میز و صندلی، آلاچیق	مشارکت و همکاری، آشنایی با دیگران، بازی یک نقش
	نهارخوری، چای خانه، کتابخانه، فضای باز نیمکت دار	مطالعه و استراحت
	فضاهای آزاد نمایشی	حضور در تئاتر (به عنوان بازیگر و تماشاگر)

ورزش و بازی	پیست اسکیت، سه چرخه و دوچرخه	
شناخت طبیعت	باغچه و بستان، گلخانه، باغ وحش و طیور، آبگیر با گیاهان آبی، رودخانه، جنگل	
تقلید از بزرگسالان	خانه و کلبه کوچک بازی، برجک و امکانات خانه سازی	خلاقیت و تجسم
داستان پردازی زنده	صحنه نمایش، خانه کوچک، کشتی و قطار، جیب	
خلاقیت، تجسم، تولید	ابزار نجاری، آهنگری و ساختمان سازی	
فعالیت‌های تجسمی و هنری	ابزار مخصوص نقاشی، کارگاه، انبار مواد و نمایشگاه	
تماشای نمایش در فضای باز	سیرک - تئاتر عروسکی و تئاتر کودکان	
پريدن، بالا و پايين رفتن، آویزان شدن	دیوارکها، پله ها، اختلاف سطوح، بلوکهای سنگی و سیمانی، قطعات بزرگ چوب	
حفاری، تل و گود سازی	فضاهای بازی با شن و ماسه	
آب بازی	حوض، دریاچه، جویبار، فواره	
سرخوردن، غلت زدن	سرسره، سطوح شیبدار، ارتفاع	
معلق شدن در هوا، حرکت	طناب الاکلنگ، تور، محورهای توازن به صورت ثابت	

گهواره ای، حفظ تعادل	و متحرک، پارالل، پلهای متحرک، چرخ و فلک
سینه خیز رفتن، مخفی شدن	تونل، لوله های تو خالی، خانه های کوچک
دویدن - کشف کردن - پنهان و آشکار شدن	کوهها، حجمهای بدون شکل معین، لوله های تونلی هزار توها یا راهروهای تودرتو(لابیرینتها)، گذرهای فضای سبز، فضای آزاد چمن کاری و کف سازی شده

مأخذ جدول: به نقل از مهندسین مشاور آمایش محیط، اصول و ضوابط طراحی پارکهای شهری، گزارش سوم، سازمان

پارکها و فضای سبز، تهران ۱۳۷۳، ص ۴۷ و ۴۸.

۵

تفرجگاههای طبیعی پیرامون شهرها

۱- ۵ - خصوصیات فضاهای طبیعی (تفرجگاهی) پیرامون شهرها

تفرج یا گردش، بخشی از گذران فراغت شهروندان است که به منظور ارضای نیازهای مستمر اوقات فراغت در فضاهای باز

یا محیط طبیعی پیرامون شهر تحقق پیدا می کند. تفرج، فعالیتی هدفمند می باشد و مقصود آن رسیدن به رضایت باطنی و

تجربه درونی است. هدفی جز خود ندارد و با آزادی نسبی و میل درونی همراه است. در این فعالیت، کمیّت زمان یا خود

فعالیت اهمیت ندارد؛ بلکه کیفیت زمان و چگونگی انجام فعالیت مهم است. تفرج به عنوان زمان، زمان بی کار، آزاد و فروخته نشده، از نظر فعالیت، آزاد و انتخاب شده و از نگاه هستی شناسانه، نوعی تجربه درونی لذت بخش است.

کارکردهای اصلی تفرج عبارتند از:

- ۱ - استراحت: رفع خستگی، تجدید نیرو، تمدد اعصاب، آسودگی.
 - ۲ - تفریح: بازی، ورزش، طبیعت گردی، سیاحت.
 - ۳ - خلاقیت و آموزش: آموزش مهارت‌های گوناگون (شکار، ماهی گیری، چادر زدن، کوه نوری)، پرورش شخصیت، شناخت طبیعت.
 - ۴ - تحکیم مشارکت و روابط اجتماعی: روابط خانوادگی، روابط دوستانه، روابط حرفه ای.
- نیازهای اصلی که باعث افزایش تمایل شهروندان به تفریح می شود به طور خلاصه چنین است:
- ۱ - نیازهای شخصی: ابزار وجود، یادگیری، خلاقیت، مهارت، مبارزه.
 - ۲ - روانی: انگیزه، جست و جوی آرامش، خطر کردن، تجدید خاطره.
 - ۳ - سلامتی: تغییر حال، استراحت، گریز از تنش، گریز از آلودگی.
 - ۴ - محیطی: بهره گیری از زیبایی منظره ها، تماس با طبیعت، تماشای فضاهاى جدید.
 - ۵ - اجتماعی: مشارکت اجتماعی، همبستگی خانوادگی، دوست یابی.

۶- معنوی: الهام، تفکر، تأمل، پژوهش، پرورش ذوق.

اگر چه افراد به شیوه های گوناگون در فعالیتهای فراغتی شرکت می جویند، همه این شیوه ها سودمند نیستند و گاه برخی از آنها به تخریب شخصیت فرد می انجامد. تفرج، جزو اشکالی از گذران فراغت است که اغلب سازنده و فعال است و مستلزم مشارکت حسی، عاطفی، فعال و خلاق است. جایگاه تفرج در هرم زیر مشخص شده است:

چنان که در هرم بالا مشاهده می شود، تفرج به طور عمده با فراغت فعال و فضاهای پرتحرک سروکار دارد و سه رکن عمده آن عبارتند از:

۱- منابع تفرجی یا گردشگاهها

۲- طیف گردشگران

۳- فعالیتهای تفرجی

رکن اول، خود برحسب مقیاس دسترسی به سه گروه درون شهری (شامل پارکها و سایر فضاهای باز شهری)، حاشیه شهری، باغها و مزرعه ها، (کوهها و دشتهای، دریاچه ها، رودخانه ها و دیگر منابع تفرج پیرامون شهرها) و برون شهری (تفرجگاههایی که بیرون از حریم شهرها قرار می گیرند، نظیر جنگلها و سواحل) تقسیم می شود. تأکید این نوشتار بر گروه دوم است که به نوعی در حیطة مدیریت شهرداریها قرار می گیرد.

۲ - ۵ - طبقه بندی تفرجگاههای طبیعی

تفرجگاههای طبیعی، کوهستانها، جنگلها، چشمه های آب گرم، آبشارها، رودخانه ها، دریاچه ها، منظره های زیبای طبیعی، فضاهایی که حیوانات در آنها قابل مشاهده اند، فضاهای باز مناسب برای اردو(کمپنگ)، شیبهایی که برای اسکی در زمستان مناسب هستند و محلهای مناسب را برای سوارکاری، شکار و ماهی گیری شامل می شود.

تفرجگاهها و چشم اندازهای طبیعی را می توان در چند نوع طبقه بندی و از یکدیگر تفکیک کرد که به طور خلاصه مورد اشاره قرار می گیرند:

۱ - چشم انداز بدوی یا طبیعت ناب: به چشم اندازهایی که به طور کامل از دخالتهای انسان در امان مانده باشند و یا بُرد تأثیر دخالتهای انسانی در محدوده خود تنظیمی اکوسیستمهای طبیعی بوده باشد؛ اطلاق می شود. به همین دلیل زمانی که دخالت انسانی متوقف می گردد، اکو سیستم نیز خود را ترمیم کرده، به تکامل طبیعی خود ادامه دهد.

۲ - چشم انداز شبه طبیعی(یا نزدیک به طبیعی): به چشم اندازهایی که انسان در آنها دخالت کرده، ولی هنوز محیطهای انسانی شده، نقش غالب را در سیمای طبیعت عهده دار هستند؛ گفته می شود. در این حالت، طبیعت، عناصر طبیعی خود را حفظ می کند و بدن لحاظ قادر است سیمای واقعی خود را همچنان به نمایش بگذارد.

۳ - چشم اندازهای طبیعی فرهنگ ساخت: چشم اندازهایی هستند که دخالتهای انسانی عامل تخریب در تکوین سیمای آنها محسوب می شوند. این قبیل چشم اندازها خود به انواعی گوناگون تقسیم می شوند که چشم اندازهای مورد بهره برداری

قرار گرفته (سپس به حال خود رها شده)، چشم اندازه‌های تخریب شده (که در مسیر قهقرایی قرار گرفته اند) و چشم اندازه‌های آمایش یافته (که نشانگر تلفیقی مناسب از قوانین طبیعی و خرد انسانی هستند)، از آن جمله اند.

تفرجگاه‌های طبیعی پیرامون شهرها را می توان در زمره گونه های شبه طبیعی و فرهنگ ساخت دانست. این تفرجگاه‌های طبیعی غیر از کارکردهای اجتماعی ذکر شده، می توانند همچون فضاهای پشتیبانی کننده محیط‌های پرتراکم و آلوده شهری، دارای عملکردهای زیر باشند:

۱ - کیفیت هوای شهرها را از طریق تولید هوای پاک بهبود بخشند و یا حداقل موجب افزایش توان خود پالای هوای شهرها شوند.

۲ - ذخیره گاه آب، سالم باشند.

۳ - شرایطی مناسب را برای حفظ و تکامل خاک‌های پیرامون شهر فراهم سازند.

۴ - موجب تکوین چشم اندازه‌های طبیعی و اجتماعات زیستی جدید شوند.

۳ - ۵ - اصول کاربری و استفاده از تفرجگاه‌های طبیعی پیرامون شهری

بعد از ارزیابی و شناخت قابلیت‌های زمین‌های تفرجگاهی پیرامون شهرها (مثل زمین‌های اطراف رودخانه ها، اراضی و با پوشش گیاهی زیبا و...) باید اهداف، خط مشی ها و سیاست‌های تفرج مشخص شوند و قوانینی برای تحقق این اهداف تدوین تصویب گردند. مهمترین اهدافی که در این زمینه باید مورد نظر قرار گیرند؛ عبارتند از:

۱ - برقراری تعادل اکولوژیک در محیط طبیعی

۲ - ایمن سازی قلمرو و اکولوژیک

۳ - سازماندهی و نظم بخشیدن به فعالیتهای موجود و برقراری نظم فضایی

۴ - فراهم آوردن امکانات گذران اوقات فراغت در فضاهای طبیعی و شبه طبیعی

۵ - حفاظت از اکوسیستمهای طبیعی و شبه طبیعی ارزشمند

در بهسازی تفرجگاههای پیرامون شهرها باید بهبود وضعیت موجود در کوتاه مدت و زمینه سازی برای رسیدن به وضع مطلوب در بلند مدت مورد توجه قرار گیرد. بنابراین در این جا، اهداف بهسازی به هیچ وجه به ایجاد و توسعه فضاهای سبز محدود نمی شود؛ زیرا نمی توان از طبیعت، بدون مهار کردن و تحت کنترل درآوردن سایر کاربریها حفاظت کرد. برقراری تعادل اکولوژیک در محیط طبیعی منطقه شهری، کاری طبیعت گرایانه است و برای تعداد زیادی از شهرهای کشور - که به حد افراطی منابع محیطی خود را تخریب کرده اند - یک ضرورت محسوب می شود.

منظور از به نظم در آوردن کاربریهای مناطق طبیعی پیرامون شهر، تنها آرایش و زیبا سازی محیط نیست؛ بلکه شامل شناسایی وضع موجود و تعیین قابلیتهای مکانی قلمرو تفرجگاهی از نظر استقرار کاربریهای گوناگون (مانند سکونت، زراعت، صنعت، خدمات، شبکه راهها و مانند اینها) نیز هست. در این حالت، نقشه ای به دست می آید که در آن، قابلیتهای مکانی قلمرو اکولوژیک مشخص شده و برای هر نوع کاربری، مکانی مطلوب معین گردیده است. و ضرورتی ندارد، همه مکانهای

مشخص شده توسط کاربریهای یاد شده اشغال شوند. مکانهای تعیین شده برای استقرار نوعی کاربری خاص، می توانند تا زمان اشغال نهایی آزاد بمانند، ولی در هر صورت نباید به وسیله دیگر کاربریها اشغال شوند.

در این شرایط اگر قرار باشد برخی کاربریها در قلمرو اکولوژیک شهر جابه جا شوند (مناطق آلونک نشین، واحدهای مسکونی مستقر در شیبهای تند، واحدهای صنعتی و خدماتی و مانند آن) می توان با استفاده از این روش، مکانهای مناسب را برای استقرار مجدد آنها نیز همواره در دسترس قرار داد. به هر حال، برقراری نظم فضایی در قلمرو اکولوژیک شهر مهمترین زمینه برای توسعه و بهسازی چشم اندازهای طبیعی است.

فرآیندی که در برنامه ریزی برای ساماندهی تفرجگاههای بیرون شهرها باید مورد تبعیت قرار گیرد، به طور خلاصه عبارت است از:

- ۱ - بررسیهای عمومی و پایه، شامل مبانی نظری ساماندهی تفرجگاهها و الگوی کامل توسعه منطقه.
- ۲ - شناخت عمومی منطقه، شامل مشخصات طبیعی، جمعیتی، اداری و سیاسی
- ۳ - انجام مطالعات اقتصادی و اجتماعی ویژه در حیطه نظام اجتماعی و فرهنگ گردشگری منطقه
- ۴ - انجام تحقیقات کالبدی - کارکردی، گروه بندی تسهیلات و تجهیزات گردشگاهی، شبکه های دسترسی، تسهیلات اقامتی و مانند اینها
- ۵ - شناخت امکانات و محدودیتها

۶ - پیش بینی تعداد و ترکیب گردشگران

۷ - بررسی فعالیتهای قابل توسعه در منطقه

۸ - پیشنهاد برنامه راهبردی ساماندهی تفرجگاه

۹ - پیشنهاد برنامه اجرایی ساماندهی با در نظر گرفتن تمام ملاحظات طراحی، محیط زیستی و مانند آن

الگوی چشم انداز فضاهای طبیعی

در برنامه ریزی و طراحی چشم اندازهای طبیعی، انتخاب الگوی مناسب، اهمیت فراوان دارد. توجه به این نکته در ایران که طبیعتی بالقوه و بسیار متنوع دارد، از اهمیتی دو چندان برخوردار است؛ بنابراین در وهله نخست، طراح در مقابل این پرسش قرار می گیرد که برای باز زنده سازی فضاهای طبیعی تخریب شده و آلوده ای که پیش رو دارد، از چه الگویی باید پیروی کند؟ در چنین شرایطی دو حالت عمومی وجود دارد:

۱ - پیروی از چشم انداز طبیعی منطقه یا در حقیقت الهام گرفتن از الگوی طبیعت

۲ - ایجاد چشم اندازهای جدید

در بسیاری از موارد می توان چشم انداز طبیعی قلمرو اکولوژیک شهر را الگوی طراحی به حساب آورد. ولی در مواردی که احیای چشم اندازهای طبیعی موجود هم نمی تواند نیازهای جامعه شهری را برآورده کند، باید چشم اندازهای طبیعی جدید احداث کرد.

انتخاب چشم انداز طبیعی منطقه به عنوان الگوی طراحی، مستلزم شناخت، ساخت، سیما، اکولوژی، تاریخ و توان چشم انداز

طبیعی مورد نظر است. به طور کلی در چشم انداز شناسی کاربردی، دو وضعیت عمومی در نظر گرفته می شود:

۱ - چشم انداز طبیعی بالقوه.

۲ - چشم انداز طبیعی واقعی، یا چشم اندازی که هم اکنون وجود دارد.

چشم انداز طبیعی بالقوه به دو مفهوم تفسیر می شود:

۱ - چشم اندازی که اگر دخالت‌های گوناگون انسان بود، اکنون باید در منطقه مورد نظر وجود می داشت.

۲ - چشم اندازی که اگر دخالت‌های انسان در محیط از هم اکنون متوقف گردد، در آینده تکامل طبیعت به وجود خواهد آمد.

هر دو برداشت از مفهوم چشم انداز طبیعی بالقوه، از نظر کاربردی مهم است. در حالی که بر مبنای برداشت اول، انسان با

استفاده از تکنیک‌های چشم اندازسازی به بازسازی چشم انداز اولیه می پردازد. در برداشت دوم، طبیعت را به حال خود رها

می کند تا خود، سیمای واقعی خود را بیابد. در بهسازی چشم اندازهای طبیعی، معمولاً برداشت اول است که مورد استفاده

قرار می گیرد و برداشت دوم، در حفاظت و بهسازی فضاهای طبیعی حفاظت شده کاربردی گسترده دارد.

فضاهای موازنه اکولوژیکی

موازنه، یعنی تولید مجدد آنچه به مصرف رسیده؛ از نیروی روحی و جسمی انسان گرفته تا هوا، آب، خاک و فضاهای طبیعی که عدم بازسازی و جایگزینی آن موجب بروز خسارتهای اجتماعی، اقتصادی و زیست محیطی می گردد. ایجاد فضای موازنه اکولوژیک نیز یکی دیگر از الزامات چشم اندازسازی است.

وظیفه فضاهای موازنه اکولوژیک، احیای منابع در زنجیره تولید، مصرف و بازسازی است. در مقابل فضاهای عمداً مصرف کننده شهری، باید فضاهایی را به وجود آورد که حداقل امکان احیاء و تولید مجدد بخشی از آنچه در نتیجه گسترش شهرها و توسعه شهرنشینی به مصرف می رسد (هوا، آب، خاک) میسر شود و از این طریق در روند فرآیندهای جاری در محیط زیست، تعادل برقرار گردد. ایجاد چشم اندازهای طبیعی به عنوان فضاهای آزاد و برخوردار از کمترین سطوح ساخته شده، کاری است در جهت موازنه اکولوژیک. ایجاد مناظر جنگلی، استپی، چشم اندازهای تالابی، دریاچه و مانند آن نیز از این جمله اند.

در شرایط کنونی بهتر است، چشم اندازهای طبیعی در قلمرو اکولوژیک شهرها به صورت فضاهای چند منظوره برنامه ریزی و طراحی شوند، یعنی به صورت فضاهایی که به ایمن سازی محیط، رفع خرابیهای موجود و کاهش آلودگی هوا به طور همزمان کمک می کنند.

طراحی چشم اندازهای جدید نیز باید به گونه ای باشد که بیننده ارتباط اکولوژیک چشم انداز را با فضایی که توسط آن اشغال شده، احساس کند. یک چشم انداز طبیعی، که همواره در ابعاد وسیع طراحی می شود و عملکردهایی گوناگون به

عاهده می گیرد، هرگز نباید با یک پارک و یا باغ مقایسه نمود. چشم انداز طبیعی باید طوری طراحی و ساخته شود که به استثنای برخی مراقبتهای ابتدایی در سالهای اولیه، به مراقبتهای دیگری نیاز نداشته باشد و به مرور زمان به یک اکوسیستم فعال و خودگردان تبدیل شود. بنابراین برای طراحی در محیطهای بیابانی و نیمه بیابانی، باید همواره توان اکولوژیک منطقه را مد نظر قرار داد.

نکته مهم در این جا، دست یابی به حداقل وسعتی است که در آن یک چشم انداز می تواند به صورت اکوسیستمی سالم و خودگردان عمل کند. وسعت چشم اندازهای طبیعی که قرار است وظیفه موازنه اکولوژیک شهر همجوار خود را عهده دار شوند، باید به میزانی باشد که بعد از گذشت زمان، فرآیندهای اکولوژیک (در قالب کلی تولید، مصرف و احیاء) بتوانند در آن جاری شوند. بدین منظور از فضاهای کوچک نمی توان استفاده کرد، مگر آن که از آنها مراقبت دائمی شود و برای نگهداری آنها هزینه ای هنگفت صرف شود.

در برنامه ریزی زیست محیطی، نظریه ای وجود دارد مبنی بر این که در جوار هر فضای متراکم شهری، باید چندین فضای کم تراکم روستایی به عنوان فضاهای موازنه اکولوژیک در نظر گرفته شوند. این دیدگاه چند هدف را به صورت همزمان پیگیری می کند:

۱ - ادامه فعالیتهای کشاورزی موجب می شود، که محیط به حال خود رها نشود و منابع سرزمین هرز نروند. در بسیاری از اکوسیستمهای خشک و نیمه خشک، فعالیتهای زراعی نه به دلی بازدهی خارق العاده محیط؛ بلکه به سبب حفاظت از محیط زیست باید ادامه یابند.

۲ - حضور مهمانان در مناطق روستایی، منبع درآمد جدیدی برای روستاییان است. این وضعیت در شرایط مطلوب می تواند از مهاجرت آنها به شهرها جلوگیری کند (یا حداقل از شدت مهاجرت بکاهد) و مانع تخلیه محیطهای روستایی شود.

۳ - هر شهر از طریق چند واحد روستایی، که می تواند بخشی از نیازهای غذایی آن را تأمین نماید. در برگرفته شده و از این طریق حمایت می گردد.

۴- ۵ - اصول مدیریت بهره برداری از تفرجگاههای طبیعی

چنان که ذکر شد، شهرداریها - طبق قانون - موظف هستند، برای حریم شهر، نقشه (طرح) جامع شهرسازی حریم تهیه کنند. تفرجگاههای طبیعی پیرامون شهرها نیز معمولاً در حریم شهرها قرار گرفته اند. بنابراین، طرح جامع شهرسازی حریم، می تواند کاربریهای تفرجگاههای طبیعی را تعیین کند و فعالیتهای مجاز و غیرمجاز در آنها را مشخص نماید و وظیفه سازمانهایی را که حیطه عملکرد آنها به نوعی با تفرجگاهها ارتباط پیدا می کند؛ مشخص کند.

" حفاظت از اکوسیستمهای طبیعی و شبه طبیعی و زیستگاههای ارزشمند حیات وحش در اصل در زمره وظایف سازمان حفاظت محیط زیست قرار دارد، یعنی سازمان مذکور، قسمتهایی از سرزمین را تحت مدیریت خود درآورده و از آن حفاظت

می کند". اما این بدان مفهوم نیست که سایر سازمانهای دولتی و عمومی - از جمله شهرداریها - در این زمینه وظیفه ای ندارند. سازمان حفاظت از محیط زیست، طبق قانون وظایفی برای حفظ تفرجگاهها دارد، اما برنامه ریزی برای این تفرجگاهها خصلت بین بخشی و بین سازمانی دارد و باید با هماهنگی سازمانهایی نظیر محیط زیست، جهاد سازندگی، وزارت کشور، وزارت کشاورزی و وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی انجام پذیرد و در طرح جامع شهرسازی حریم، منعکس شود. وظیفه نظارت بر عملکرد سازمانها و برخورد با تخلفات ساختمانی و زیست محیطی در این مناطق نیز طبق قانون بر عهده شهرداری است.

در بهره برداری از تفرجگاههای طبیعی پیرامون شهر، این تفرجگاهها باید طبقه بندی شوند و بر اساس این طبقه بندی ساماندهی گردیده و مؤسسه هایی برای استفاده بهینه از آنها به وجود آیند. بهترین ملاک برای این طبقه بندی عملکرد غالب تفرجگاههاست. طبقه بندی زیر نمونه ای از طبقه بندی عملکردی تفرجگاهها به شمار می رود.

۱ - تفرجگاههایی که دارای مداوایی و آبهای گرم طبیعی هستند. فعالیتهای اصلی که در این نوع از تفرجگاهها انجام می پذیرد، مداوا و بهداشت از طریق استفاده از آبهای معدنی و لجنهای طبی و گردشهای معین است. تأسیساتی که در این مناطق توسط بخش عمومی یا خصوصی باید احداث شوند، عبارتند از: حمام و پانسیونهای مداوایی، ساختمانهای بهداشتی، مغازه های ضروری برای رفع نیاز مراجعان، هتل و مسافرخانه و مکانهای غذا خوری.

۲ - تفرجگاههایی که دارای قابلیت‌های ورزشی هستند. فعالیتهای نظیر: اسکی، شنا، کوه نوردی و تمرینهای ورزشی در این تفرجگاهها انجام می پذیرد. پانسیون، هتل، مکانهای غذاخوری، پناهگاه کوه نوردی، پیست اسکی، تله کابین، اردوگاه و مرکزهای فرهنگی تجمع جوانان، تأسیسات مناسب برای چنین تفرجگاههایی به شمار می روند.

۳ - گردشگاههای فرهنگی و تاریخی که آثار تاریخی و فرهنگی، مانند سنگ، نوشته های قدیمی، کاخها، قلعه ها، کاروان سراهای تاریخی، آرامگاهها و زیارتگاههای مذهبی در آنها قابل مشاهده است. هتل، زائرسرا، رستورانهای محلی، موزه، مکانهای استراحت موقت، حمام، بازارچه و درمانگاه از تأسیسات متناسب با این نوع گردشگاهها به شمار می آیند.

۴ - گردشگاههای طبیعی که برای طبیعت گردی و استفاده از مناظر زیبای طبیعت، مشاهده حیوانات و ماجراجویی و اکتشاف مورد بهره برداری قرار می گیرند. تأسیساتی نظیر هتل، متل، رستوران، پناهگاه، مرکز فرهنگی، اورژانس و امدادهای پزشکی و اردوگاه می توانند در این گردشگاهها استقرار یابند.

۵ - مناطق شکار و صید که مخصوص شکارچیان و صیادان آماتور(غیرحرفه ای) است و تأسیساتی مانند مرکز صدور پروانه شکار و صید، مرکز امانت وسایل شکار و صید، اورژانس پزشکی و پناهگاه یا خانه جوانان شکارچی در آنها قابل استقرار است.

شهرداریها می توانند خود نیز این مؤسسات را تأسیس کنند و یا این که با هماهنگی سازمانهای مربوط، برای افراد حقوقی و حقیقی پروانه تأسیس صادر کنند.

در هر صورت، تفرجگاههای طبیعی پیرامون شهر باید به صورت خودبسند، سازماندهی، طراحی و اداره شوند، چرا که نمی توان برای این عرصه های وسیع، باغبان و بذریاش استخدام کرد و هر سال فضاهای سبز آن را کود داد یا سمپاشی نمود. برای جلوگیری از به هم خوردن توازن اکولوژیک، صرف نظر از اقدامهای قانونی و بازدارنده، شهرداری نیز باید گروههای داوطلب طرفدار محیط زیست را برای حفاظت از این مناطق سازماندهی کند. به عنوان مثال، روز یا روزهایی از سال را برای پاک سازی این مناطق از زباله و ضایعات تعیین کنند و با مشارکت مردم و گروههای داوطلب به پاک سازی عمومی این فضاها پردازد.

یکی از ابزار مهم در مدیریت تفرجگاههای طبیعی، مرمت و بهسازی فضای سبز در این تفرجگاههاست. گیاهان آسیبهای وارد شده بر چشم اندازهای طبیعی را مرمت می کنند، به شکل گیری اکوسیستمهای خودگردان کمک نموده، از این طریق محیط طبیعی منطقه شهری را به متعادل اکولوژیک می رسانند و سیمای چشم اندازهای طبیعی را به گونه ای مطلوب می آریند. از این رو باید گونه هایی از گیاهان را در این فضا رشد داد.

انتخاب گونه های مناسب بعد از طی مراحل زیر ممکن می گردد:

- شناخت گونه ها و اجتماعات گیاهی بومی و ارزیابی قابلیت هر یک برای استفاده در چشم انداز سازی.
- شناخت گونه های گیاهی غیربومی که در منطقه مورد استفاده قرار گرفته و نتیجه مثبت داده اند.

- بررسی و شناخت گونه های گیاهی که برمبنای خواسته های اکولوژیکی شان با شرایط اکولوژیک منطقه مورد نظر سازگاری نشان می دهند.

- ارزیابی مراحل انتخاب نهایی گونه های گیاهی مناسب.

یکی از عواملی که منجر به تضعیف تفرجگاههای طبیعی می شود وضعیت غیربهداشتی و نامناسب روستاهایی است که در این مناطق قرار گرفته اند. شهرنشینان در ایام تعطیل و غیرتعطیل برای تفرج و بهره مندی از مواهب طبیعت از دیرباز به این روستاها می رفته اند. لکن اکنون، تخریب فضای طبیعی این روستاها، مهاجرت مردم و بویژه جوانان، متروکه شدن برخی از این روستاها و نارسایی زیرساختهای خدماتی و بهداشتی در آنها، تمایل شهرنشینان را برای گذران اوقات فراغت در این مناطق کاهش داده است. بهسازی چنین روستاهایی توسط سازمان مسؤل، افزون بر این که شرایط بهتری برای زیست ساکنان آنها ایجاد می کند، خصلت تفرجگاهی این مناطق را تقویت می کند و موجب افزایش درآمد ساکنان منطقه می گردد؛ بدین منظور و برای مدیریت بهتر مناطق تفرجگاهی، باید قابلیت های منابع و جاذبه های آن مناطق مشخص شوند و نوع فعالیتی که می تواند با مشارکت مردم در آن مناطق ترویج گردد، تعیین شود. به عنوان مثال، در منطقه ای که قابلیت طبیعی، ورزشی، تفریحی و درمانی دارد، ممکن است فعالیتهای آموزشی، پیک نیک و اردو زنی، شکار و ماهی گیری و آب درمانی با همکاری متقابل بخش عمومی و خصوصی قابل توسعه باشد.

از سوی دیگر باید عناصر لازم برای تجهیز این مناطق نظیر تأمین و تعریض راه و راه وند(مجموعه فضاهای خدماتی بین راهی متشکل از قهوه خانه، دکه فروش مواد ضروری، پارکینگ، سرویس بهداشتی و تلفن اضطراری، تجهیز مسیرهای کوه پیمایی و راه پیمایی، کمپینگ، پستهای ایمنی، امداد رسانی، اطلاع رسانی، اقامتگاه عمومی، مهمان خانه ارزان قیمت، رستوران، پناهگاه، مسیرهای دوچرخه سواری، موتوسواری و اتومبیل رانی و ...) به وجود آید. بخشی از این تجهیزات نیز می تواند، به وسیله بخش خصوصی و تعاون احداث شود.

مهمترین مشکل تفرجگاههای پیرامون شهری، بویژه در شهرهای بزرگ، گسترش مداخلات عناصر سودجو و بهره برداری بی رویه و بدون نظارت از عرصه این تفرجگاههاست.

ساخت و ساز بی ضابطه در اراضی کشاورزی و باغها، حتی در حریم رودخانه ها و مسیلهها از جمله این بهره برداریها به شمار می رود که بهره برداری عمومی را محدود می کند و محیط زیست را آسیب پذیر می نماید. در این زمینه شهرداری باید با همکاری سایر ارگانها، ضوابط و مقررات ساختمانی و محیط زیستی و مقررات مربوط به حریمها را بدون چشم پوشی به اجرا در آورد.

منابع و مأخذ

الف - فارسی

- ۱ - آکادمی علوم اتحاد جماهیر شوروی: انسان، جامعه و محیط زیست، ترجمه دکتر صلاح الدین محلاتی، دانشگاه شهید بهشتی، تهران ۱۳۷۲.
- ۲ - احمدیان، رضا و دیگران: تسهیلات اجتماعی و دولتی، پروژه درسی، گروه شهرسازی دانشگاه تهران، ۱۳۷۱.
- ۳ - ایزدی، علی اکبر و دیگران: تربیت بدنی ۱، وزارت آموزش عالی، تهران، بی تا.
- ۴ - «برنامه طراحی کتابخانه ملی»، مجله آبادی، سال پنجم، شماره ۱۷، تهران ۱۳۴۷.
- ۵ - بهرام سلطانی، کامبیز: معماری فضای سبز، (منتشر نشده).
- ۶ - حجتی اشرفی، غلامرضا (گردآورنده): مجموعه کامل قوانین و مقررات شهرداری، گنج دانش، تهران ۱۳۷۴.
- ۷ - سعیدی رضوانی، نوید: شهرداریها و اوقات فراغت شهروندان، مرکز مطالعات برنامه ریزی شهری، تهران ۱۳۷۳.
- ۸ - صدوقیان زاده، مینوش: بلند مرتبه سازی و فضاهای شهری، مرکز مطالعات برنامه ریزی شهری، تهران ۱۳۷۵.
- ۹ - کومار، کریش: سازمان کتابخانه، ترجمه مریم امین سعادت، سازمان مدارک فرهنگی انقلاب اسلامی، تهران ۱۳۷۳.
- ۱۰ - لدرمان، آلفرد: فضای بازی و تفریح، ترجمه مهندسان مشاور زاد بوم. شرکت توسعه فضاهای فرهنگی، تهران ۱۳۷۴.
- ۱۱ - مهندسین مشاور زاد بوم: ساماندهی گردشگاههای تهران، جلد اول، شرکت توسعه فضاهای فرهنگی، تهران ۱۳۷۴.
- ۱۲ - مهندسین مشاور آمایش محیط: اصول و ضوابط طراحی پارکهای شهری، گزارش سوم، سازمان پارکها و فضای سبز، تهران ۱۳۷۳.

- ۱۳ - مقدم، مصطفی و ترکمان، منوچهر: بازیهای آموزشی، چاپ سوم، وزارت آموزش و پرورش، سازمان پژوهش و برنامه ریزی آموزشی، تهران ۱۳۶۹.
- ۱۴ - مساح، مسعود: یک کتابخانه همگانی (پایان نامه کارشناسی ارشد معماری)، دانشگاه تهران، تهران ۱۳۵۲.
- ۱۵ - معاونت برنامه ریزی سازمان برنامه و بودجه فارس: استانداردهای حداقل سرانه کاربری اراضی در طراحیهای شهری، شیراز ۱۳۷۱.
- ۱۶ - میرحسینی، زهره و باب الحوائجی، فهیمه: «تصویری اجمالی از کتابخانه های عمومی در ایران»، پیام کتابخانه، سال ششم، شماره اول، ۱۳۷۵.
- ۱۷ - معاونت امور فنی سازمان برنامه و بودجه: موازین فنی ورزشگاههای کشور، جلد دوم، سازمان برنامه و بودجه، تهران ۱۳۷۴.
- ۱۸ - موزه، ژان پیر و دیگران: فضای شهری، ترجمه حسین رضایی و دیگران، شهرداری تهران، تهران ۱۳۷۳.
- ۱۹ - ناصحی، سعید: مجتمع ورزشی تبریز (پایان نامه کارشناسی ارشد معماری)، دانشگاه تهران، تهران ۱۳۵۶.
- ۲۰ - هاشمی شیرازی، سید محسن: طرح توسعه کتابخانه های عمومی تهران، بی نا، تهران ۱۳۷۵.
- ۲۱ - هیأت امنای کتابخانه های عمومی کشور: ضوابط درجه بندی کتابخانه های عمومی کشور، وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، تهران ۱۳۷۵.

ب - انگلیسی

Abercrombie, Stanley: Places for play, Urban Open Spaces

Academy Editions, London 1991.

Municipality reen Book

Vol.10

Cultural, Sports & Recreation Facilities

Ahmad Saeednia